

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Filozofická fakulta
Katedra jihoslovanských a balkanistických studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE
Kristýna Altmanová

**SOUČASNÁ SRBSKÁ FRAZELOGIE VE
SROVNÁNÍ S ČEŠTINOU**
(se zaměřením na srbská frazeologická přirovnání)

CONTEMPORARY SERBIAN PHRASEOLOGY IN
COMPARISON WITH CZECH
(focusing on Serbian similes)

Praha 2011

Vedoucí práce: Mgr. Karel Jirásek, Ph.D.

Ráda bych zde poděkovala panu Mgr. Karlu Jiráskovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a trpělivost. Nemenší poděkování patří Ivaně Kmentové za nedocenitelnou pomoc při statistickém zpracování dat získaných prostřednictvím dotazníkové ankety a také všem srbským respondentům, kteří věnovali svůj čas vyplnění dotazníku.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 22. 8. 2011

Kristýna Altmanová

OBSAH

Úvod.....	8
Teoretický úvod.....	11
1 Vznik a vývoj frazeologie a idiomatiky jako samostatné jazykové disciplíny.....	12
1.1 Historie IF a frazeografie češtiny.....	12
1.2 Historie IF a frazeografie srbštiny a chorvatštiny.....	14
1.3 Definice IF.....	16
2 Frazém a idiom.....	18
2.1 Struktura frazému a idiomu.....	19
2.2 Klasifikace frazémů a idiomů.....	21
2.2.1 Kolokační frazémy a idiomy.....	21
2.2.2 Propoziční frazémy a idiomy.....	22
2.2.2.1 Monosubjektové propoziční a polypropoziční frazémy a idiomy.....	22
2.2.2.2 Intersubjektové polypropoziční frazémy a idiomy.....	24
2.2.3 Lexikální frazémy	25
2.3 Funkce frazémů a idiomů.....	25
3 Přirovnání.....	28
3.1 Přirovnání po stránce formální.....	28
3.2 Přirovnání po stránce sémantické.....	33
3.3 Přirovnání po stránce strukturní.....	34
3.4 Funkce přirovnání.....	34
3.5 Transformace přirovnání.....	35
3.6 Užití přirovnání podle pohlaví.....	37
Průzkum frekvence znalosti a používání některých srbských frazeologických přirovnání.....	39
4 Pojetí a cíle průzkumu.....	40
4.1 Sestava přirovnání použitých v dotazníku.....	41
4.2 Koncepce dotazníku.....	42
4.3 Vzorek respondentů.....	43
4.4 Stanovené hypotézy.....	44
5 Vyhodnocení informací získaných v anketě.....	49

5.1 Vyhodnocení hypotéz.....	49
5.2 Vyhodnocení testu asociační znalosti přirovnání.....	61
5.3 Znalost a užívání přirovnání.....	64
5.4 Závislost rozsahu znalosti přirovnání na vnějších faktorech.....	65
6 Srbsko-český slovníček přirovnání použitých v dotazníku.....	67
Závěr.....	80
Použitá literatura.....	82
Příloha č. 1.....	85
Příloha č. 2.....	100
Příloha č. 3.....	103
Příloha č. 4.....	110

ÚVOD

Prvotním impulsem ke zpracování této diplomové práce byl osobní dlouhodobější zájem o jazykovou disciplínu idiomatiky a frazeologie a rovněž poznatek, že srbští rodilí mluvčí v běžném hovoru používají znatelně více frazémů než čeští. Zvláště patrné je používání velkého množství rozličných frazeologických přirovnání, v čemž spatřuji rozdíl oproti Čechům, z jejichž slovníku se komplikovanější frazémy pomalu, ale jistě, vytrácejí.

Cílem této práce je srovnání frazeologie současné češtiny a srbštiny, popř. chorvatštiny, na základě průzkumu frekvence používání a znalosti vybraných frazeologických přirovnání a praktického využití tohoto průzkumu k vypracování srbsko-českého slovníčku frazeologických přirovnání zkoumaných v tomto průzkumu.

Práce se skládá z teoretického úvodu, který nabízí vhled do problematiky frazeologie a idiomatiky (IF), a průzkumu frekvence znalosti a používání některých vybraných frazeologických přirovnání. Tento teoretický úvod sestává ze tří kapitol.

První z nich se zabývá vznikem a vývojem frazeologie a idiomatiky jako samostatné jazykové disciplíny v českém, srbském a chorvatském prostředí. Chorvatskou frazeologii jsem do své práce zahrnula vzhledem k tomu, že jsem teoreticky z větší části vycházela z chorvatských pramenů. Dalším důvodem byla větší utřídnost a jednodušší dohledatelnost odborné literatury v chorvatštině¹ než v srbštině. V případě historie české frazeografie a IF vycházím z článku Františka Čermáka *Frazeologie a idiomatika češtiny: stručný přehled historie*², kde autor podává ucelený, přehledný a chronologicky řazený výčet autorů a děl zabývajících se touto problematikou.

Druhá kapitola se věnuje frazému a idiomu obecně – jeho struktuře, klasifikaci a funkci. Vzhledem k nedostatku odborných materiálů a méně vyvinutému systému a terminologii frazeologie a idiomatiky v srbském i chorvatském prostředí se tato kapitola zakládá na teorii frazeologie, kterou vypracoval František Čermák ve své knize *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*

1 Především díky knize *Bibliografija hrvatske frazeologije i popis frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima* (2010) autorek Željky Fink-Arsovske, Barbary Kovačević a Anity Hrnjak.

2 ČERMÁK 2007: 482-487

(2007). Čermákova teorie je konfrontována s pohledem Antice Menac³ a Dragany Mršević-Radović⁴ na stejné oblasti IF.

Poslední kapitola teoretického úvodu nás seznamuje s přirovnáními a jejich systémem. V této kapitole jsou přirovnání nahlížena z formální, sémantické, strukturní a funkční stránky, brány v potaz jsou také transformace přirovnání a jejich užití podle pohlaví. Teoreticky vycházím ze studie Františka Čermáka *Česká přirovnání* (1983) a z knihy Željky Fink-Arsovski *Poredbeni frazemi pogled izvana i iznutra* (Zagreb 2002), jež se zabývá výhradně frazeologickými přirovnáními.

Za metodu průzkumu frekvence znalosti a používání některých vybraných frazeologických přirovnání byla zvolena dotazníková anketa, která probíhala od 3. 12. 2010 do 2.1.2011 na serveru **vypIňto.cz**⁵. Na 128 otázek se podařilo shromáždit odpovědi od 92 respondentů. Při sestavování dotazníku jsem si vzala za příklad průzkum znalosti českých přísloví Dany Bittnerové a Franze Schindlera⁶. Při excerpci hesel jsem využila celkem 9 slovníků a příruček – frazeologické slovníky, slovníky žargonu, různé studie a výčty frazémů a idiomů (blíže viz podkapitola 4.1). Při bližším prozkoumání paralelních jazykových korpusů vznikajících v rámci projektu INTERCORP jsem došla k závěru, že nejsou přímo vhodné k plánovanému využití v rámci výzkumu. Vybraná srbská frazeologická přirovnání, která se týkají křesťanství, přirovnání spojená s historií oblasti a sousedními národy a některá přirovnání obsahující antroponyma, zkoumaná v našem průzkumu, nepatří do kategorie nejznámějších a nejužívanějších přirovnání a bohužel ani srbský, ani chorvatský paralelní jazykový korpus není natolik obsáhlý, aby tato přirovnání zahrnoval. Nebylo by ovšem zcela pravdivé tvrdit, že paralelní korpusy neobsahují žádné ze zkoumaných přirovnání, objevují se v nich však převážně ta přirovnání, která jsou společná jak pro češtinu, tak srbštinu, popř. chorvatštinu.

Samotný průzkum se skládá ze tří kapitol (kapitoly 4, 5 a 6). Ve čtvrté kapitole se věnujeme cílům a pojetí průzkumu, přičemž rozebíráme sestavu přirovnání použitých v dotazníku, koncepci dotazníku, složení vzorku respondentů a na závěr sedm hypotéz stanovených pro náš průzkum se skupinami přirovnání

3 Menac, A. *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjižica, 2007.

4 Mršević-Radović, Dragana. *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskoхrvatskom jeziku*. Београд: Филолошки факултет, 1987.

5 Altmanová, K. *Znanje i frekvencnost korišćenja frazeoloških poređenja (výsledky průzkumu)*, 2011. Dostupné online na <http://znanje-i-frekventnos-2.vypIňto.cz>.

6 Bittnerová, D., Schindler, F. *Česká přísloví: Soudobý stav konce 20. století*. Praha: Karolinum, 1997.

přiřazených k jednotlivým hypotézám.

Pátá kapitola se zabývá vyhodnocením dat získaných v anketě a obsahuje čtyři podkapitoly. První z nich se věnuje prokazatelnosti námi stanovených sedmi hypotéz. Druhá podkapitola zpracovává výsledky testu asociační znalosti přirovnání na základě vyhodnocení odpovědí respondentů na prvních deset nepovinných otevřených otázek v dotazníku. Ve třetí podkapitole se zabývám celkovým vyhodnocením znalosti a míry používání jednotlivých přirovnání zkoumaných v dotazníkové anketě. Čtvrtá podkapitola poukazuje na závislosti rozsahu znalosti přirovnání na vnějších faktorech.

Šestá kapitola je vlastní srbsko-český frazeologický slovníček, který sdružuje 104⁷ srbských frazeologických přirovnání zkoumaných v anketě s jejich sémanticky nejbližšími českými ekvivalenty a poskytuje informaci o významu jednotlivých frazémů. K excerpci českých ekvivalentů nám posloužily 3 svazky *Slovníku české frazeologie a idiomatiky – Přirovnání, Výrazy slovesné a Výrazy neslovesné*. Pomocí písmen abecedy následujících v kulatých závorkách za každým heslem můžeme zjistit, z jakého zdroje ten či onen frazém pochází.

7 Pro dvě zbylá přirovnání se nám nepodařilo najít odpovídající český ekvivalent, a proto jsme tato dvě hesla do slovníčku nezařadili.

TEORETICKÝ ÚVOD

1 VZNIK A VÝVOJ FRAZEOLOGIE A IDIOMATIKY JAKO SAMOSTATNÉ JAZYKOVÉ DISCIPLÍNY

1.1 Historie IF a frazeografie češtiny

Jako teoretická disciplína se u nás frazeologie a idiomatika vydělila především z lexikologie (přesněji lexikografie). K jejímu významnějšímu samostatnému vývoji došlo ke konci 20. století, kdy **František Čermák**⁸ v roce 1982 vydal první monografii věnovanou idiomatice a frazeologii – *Idiomatika a frazeologie češtiny*.

Z frazeografického hlediska je možné za první vydané soupisy považovat německy psanou práci **Josefa Matěje Sychry** *Versuch einer böhmischen Phraseologie* (1821-22), v druhé polovině 19. století česky psanou práci **Jana Šacha** *Česká frazeologie. Sestavena zvláště v prospěch studujících na školách gymnasiálních a reálních, z nejvýtečnějších spisovatelů od nejstarší doby až do Komenského* (1862) a poměrně obsáhlejší a významnější práci **Františka Šebka** *Česká frazeologie* (1864). Tyto příručky jsou prvotně orientované na správný úzus, nelze je tedy považovat za frazeologické popisy, ty právě v dnešním slova smyslu vznikaly až ve 20. století.

Nauka o příslovích, **paremiologie**, druhá základní větev frazeologie, má z hlediska popisu frazeologických dat starší a delší historii. Dlouho byla zkoumána odděleně od frazeologie, jelikož byla považována za součást etnografie, oblasti mimo lingvistiku. Počátky české paremiologie lze hledat zvláště u **Smila Flašky** (*Proverbia Flassconis, generosi domini et baccalarii Pragensis*, 2. pol. 15. stol), **Jana Blahoslava** (*Přísloví česká*, in: *Gramatika česká*, 1571) a **Jakuba Srnce z Varžova** (*Dicteria seu proverbia bohemia, ad phrasim Latinorum accomodata atque per centurias quondam in usum scholae privatae distributa*, 1582 a 1599), z nichž pak čerpal **Jan Amos Komenský** pro svou knihu *Moudrosti starých Čechů* (1631). Na ně o pár století později navázali obrozenci, především **Josef Dobrovský** svou knihou *Českých přísloví sbírka* (1804). Toto úsilí vyústilo v práci etnograficky orientovaného **Františka Ladislava Čelakovského** *Mudrosloví národu slovanského*

⁸ V této podkapitole vycházím z ČERMÁK 2007: 482-486, jelikož je zde, dle mého názoru, nejlépe a nejkompaktněji podán vhled do historie české frazeografie a IF.

v *příslovích*. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel (1852). *Mudrosloví* není významné jen tím, že se z něj čerpá dodnes, ale i z toho důvodu, že se v něm obě frazeologické větve – frazeologie v užším smyslu a přísloví - poprvé spojují. Kromě přísloví obsahuje i soupis pořekadel, která patří do skupiny nevětných, kolokačních frazémů. Teprve nedávno začaly být obě větve v širším podvědomí chápány jako nedílné součásti jediné oblasti.

Na počátku 20. století se **Václav Flajšhans** snažil o celkové zpracování staročeských a novočeských přísloví, svůj projekt však nedokončil a zůstalo jen u dvoudílné staročeské části: *Česká přísloví. Sbírnka přísloví... Přísloví staročeská A-N, O-Ž* (1911, 1913). Krátce po Flajšhansovi vydává **Jan Mašín** svůj *Slovník českých vazeb a rčení* (1916, 1924). Jde o soupis nevětných frazémů, opět je to však jen prostý soupis bez jakéhokoli popisu. Teprve **Jaroslav Zaorálek** v roce 1947 vydává třísvazkovou knihu v podobě tří slovníků, kde jsou evidovány nevětné frazémy. Poprvé zahrnují také stručnou anotaci významu a údaj o pramenu. Toto dílo je významné také v tom, že do něj autor zařadil i samostatný *Slovník přirovnání*.

Byla vydána i díla, která se snaží o popularizaci frazeologie většinou z etymologického hlediska, např. kniha *Zakopaný pes aneb o tom, jak, proč a kde vznikla některá slova, jména, rčení, úsloví, pořekadla a přísloví* (1976). Dále můžeme uvést žertovnou knihu **Josefa Lady** *Ilustrovaná frazeologie* (1971), ve které se autor pokusil o obrazové ztvárnění vybraných frazémů.

Od 80. let probíhal sběr soudobého materiálu k úplnému popisu celé současné frazeologie, který byl publikován jako *Slovník české frazeologie a idiomatiky* (SČFI). SČFI se skládá ze čtyř svazků *Přirovnání* (1983), *Výrazy neslovesné* (1988), *Výrazy slovesné* (1994) a *Výrazy větné* (2009). V souvislosti s vydáním posledního svazku se celý SČFI dočkal reedice. Toto monumentální dílo, na evropské scéně největší a jedinečné, poprvé podává systematický popis významu, kontextu užití i funkce frazémů, dále jsou u každého frazému uvedena synonyma a cizojazyčné ekvivalenty v angličtině, němčině, francouzštině a ruštině.

V roce 2007 vyšla kniha **Františka Čermáka** *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*, která obsahuje autorovy vybrané referáty a studie z oblasti české a obecné IF zveřejňované během posledních 35 let. Kniha podává vyčerpávající popis celé oblasti.

V současnosti je frazeologie obecně uznávanou disciplínou a etablovala se

jako samostatná výzkumná a vědecká disciplína, mj. i díky *Evropské asociaci pro frazeologii* či *Europhras*, která byla založena v roce 1999 a pravidelně vydává své kongresové sborníky.⁹

1.2 Historie IF a frazeografie srbštiny a chorvatštiny

Historie zaznamenávání jihoslovanských přísloví je poměrně dlouhá, první sbírky přísloví vznikly již v 15. století. Jedna z nich byla dílem humanisty a básníka ze Starého Šibenika **Juraje Šižgoriče** (1420-1509). V těchto sbírkách však byla přísloví zaznamenána v latině a ne v národním jazyce. Tyto sbírky se bohužel nedochovaly. Stejně tak se nedochovaly ani sbírky z 16. století. Dochovaly se až sbírky z konce 17. století.¹⁰

V roce 1787 ve Vídni vydal svou sbírku *Причте или по простому пословице, тјемже сентенције или ти рјеченија* **Jovan Muškatirović**, v roce 1806 v Budíně vyšlo druhé doplněné vydání. **Vuk Stefanović Karadžić** z ní čerpal jen přísloví a jiné frazeologické útvary, které sám slyšel mezi lidmi. Pro svou sbírku *Народне српске пословице и друге различне, као оне у обичај узете рижечи* (1836), kterou věnoval černohorskému vladykovi Petru Petrovići Njegoši, jenž mu pomohl se sběrem přísloví na území Černé Hory, začal sbírat podklady mezi lidem již dvacet let před jejím vydáním. Karadžić řadí přísloví podle abecedního pořadí. K příslovím či jiným frazeologickým útvarům, které znal, doplnil i příběhy, z nichž vznikla. Dalším významným dílem 19. století jsou *Пословице* (1871) **Ђуры Daničiće**, Karadžićova dlouholetého spolupracovníka. Obě knihy jsou dodnes zdrojem pro jazykovědná bádání.

Novodobá srbská frazeologie se vyvíjela současně s chorvatskou od 70. let 20. století.¹¹ Od 80. let se frazeologii v Srbsku konstantně věnuje **Dragana Mršević-Radović**, jejíž teoretické dílo *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику* (1987) se zabývá sémantickými a strukturně sémantickými vlastnostmi verbo-substantivních syntagmat. Autorka zkoumá verbální frazeologická syntagmata, ve kterých je slovesný konstituent reprezentován

9 ČERMÁK 2007: 7

10 КАШИЋ 1987: 174

11 Především z hlediska toho, že až do počátku 90. let 20. století byla srbština a chorvatština jedním jazykem – srbochorvatštinou.

slovesným lexémem a substantivní je představován substantivem, spojením prepozice se substantivem či jmenným syntagmatem. Do své studie zahrnuje i oblast přirovnání.¹² V roce 2008 byla vydána její kniha *Фразеологија и национална култура*, v níž se autorka snaží představit způsob, kterým je zachováván reálný svět ve frazeologii srbského jazyka.¹³

Srbská frazeologie se také dočkala popularizace. Z etymologického hlediska ji zpracoval např. **Milan Šipka** v knize *Зашто се каже?* (1998, druhé opravené a doplněné vydání).

V roce 2007 byl vydán *Мали српски фразеолошки речник Ђорђе Оташевиће*, jenž je prvním frazeologickým slovníkem s ryze srbským označením (nikoli srbochorvatským). Autorovi jde především o soupis a popis frazémů. V krátké předmluvě podává jen návod ke snadnější manipulaci se slovníkem, jinak kniha neobsahuje žádný teoretický úvod. Dále ještě stojí za zmínku dílo **Tanji Milenković** *Идиому у српском језику* (2006), které je v podstatě frazeologickým slovníkem s krátkou úvodní teoretickou částí.

V Chorvatsku se frazeologií od 70. let 20. století soustavně zabývají a největší zásluhu na jejím rozvoji a popularizaci mají Josip Matešić a Antica Menac.

Josip Matešić se zasloužil o rozvoj nejen chorvatské, ale i srbské frazeologie vydáním *Фразеолошког рјечника хрватскога или српског језика* (1982), jenž obsahuje přibližně 12 000 frazémů. Chorvatští i srbští lingvisté z něj dodnes čerpají poznatky pro svá bádání. Po tomto jednojazyčném slovníku pokračoval Matešić ve své práci vydáním *Хрватско-њемачког фразеолошког рјечника* (1988).¹⁴

Kroatistka a rusistka **Antica Menac** je v Chorvatsku považována za zakladatelku frazeologie jako vědecké disciplíny. Byla redaktorkou dvousvazkového *Руско-хрватског или српског фразеолошког рјечника* (1979). V roce 1985 dala podnět k vydání série *Мали фразеолошки рјечници* a zároveň se na této edici autorsky podílela. Většinou se jedná o dvojjazyčné či trojjazyčné slovníky, jejichž účelem je představit základní frazeologický fond (kolem 1000 frazémů) chorvatského jazyka. Výchozím jazykem je pro ně chorvatština, cílovými jsou pak ruština, ukrajinština, polština, čeština, slovenština, slovinština, němčina, francouzština a italština. V Ústavu pro

12 МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ 1987: 9

13 МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ 2008: 5

14 ТАФРА 2005: 48

lingvistický výzkum Chorvatské akademie věd a umění (*Zavod za lingvistička istraživanja HAZU*) Menac spolupracuje na projektu akad. Rudolfa Filipoviće „Hrvatski u dodiru s europskim jezicima“, kde zkoumá rusismy v chorvatském jazyce, a je vedoucí projektu „Hrvatska frazeologija“.¹⁵

V rámci tohoto projektu byl vedle dalších prací v roce 2003 vydán *Hrvatski frazeološki rječnik*, který vznikl ve spolupráci Antice Menac s Željkou Fink-Arsovski a Radomirem Venturinem. Objemově je tento slovník poměrně menší než Matešičův – obsahuje 2258 frazému. Jeho význam pro chorvatskou frazeografii spočívá především v tom, že je prvním jednojazyčným chorvatským frazeologickým slovníkem.¹⁶

V roce 2007 byla vydána teoretická monografie *Hrvatska frazeologija*, která se zakládá na autorčiných článcích vydaných mezi lety 1971-2005.¹⁷

Nejvýraznější osobností současné chorvatské frazeologie je bezpochyby **Željka Fink-Arsovski**. Zabývá se převážně problematikou frazeologických přírovnání, a to jak teoreticky *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra* (2002), tak i prakticky *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (2006) a ve spolupráci s Daliborem Vrgočem *Hrvatsko-engleski frazeološki rječnik* (2008).

1.3 Definice IF

Etymologický původ obou termínů je přes latinu řecký. **Frazeologie** (lat. *phraseologia*) je složenina z řec. *phraseón*, což je G. pl. slova *phrasis* „fráze“ či „způsob vyjádření“, které souvisí s řeckým slovesem *phrasein* „prohlašovat, povídat“. **Idiom** pochází z řec. *idióma*, které v řečtině označuje „osobní, především jazykovou zvláštnost“ a je odvozené přes *idiousthai* „osvojit si“ z *idios* „vlastní, soukromý“.¹⁸

Idiomatika a frazeologie (IF) v dnešním slova smyslu je poměrně mladá lingvistická disciplína, která se zabývá studiem a popisem frazémů a idiomů, především víceslovných lexémů. IF není zvláštní jazykovou rovinou, jak se dříve myslelo, je to oblast ustálených anomálních kombinací (syntagmatických a

15 MENAC 2007: 267-270

16 TAFRA 2005: 48

17 MENAC 2007: 6

18 ČERMÁK 2007: 482

paradigmatických) forem vždy nižšího řádu, které jsou komplementární k oblasti pravidelných jazykových kombinací všeho druhu a na všech relevantních rovinách. Výsledný frazém se pak stává členem vyššího řádu, než jsou jeho komponenty. Relevantní rovina je každá rovina, jejíž jednotky jsou obdařeny významem (sémantikou).¹⁹

¹⁹ Tamtéž: 25

2 FRAZÉM A IDIOM

Frazém a idiom je možné charakterizovat jako „jedinečné spojení minimálně dvou prvků, z nichž některý (popř. žádný) nefunguje stejným způsobem v jiném spojení (resp. více spojeních), popř. se vyskytuje pouze ve výrazu jediném (resp. několika málo)“.²⁰

Mezi pojmy idiom a frazém je zřetelný jasný rozdíl, ale i určité přerývání. Pokud analyzujeme kombinatorický útvar z hlediska formálních rysů, mluvíme o f r a z é m u, zatímco používáme-li sémantickou analýzu, užíváme názvu i d i o m. Na rozdíl od Františka Čermáka Antica Menac²¹ tuto skutečnost nerozlišuje, používá jen termínu frazém. Dragana Mršević-Radović ve své práci rovnoprávně používá termíny *frazeologická jednotka* a *frazeologismus*, z nichž první F. Čermák považuje za nevhodný, „*nehrabaný a vyhýbavý*“²² a druhý je podle něj „*neorganický rusistický*“²³. O termínu *frazém* se Mršević-Radović zmiňuje jako o systémovém názvu, který je rovnoprávný názvu *frazeologická jednotka*, ale sama ho nepoužívá.²⁴

Po stránce formální, sémantické i kolokační jsou frazémy a idiomy charakterizovány anomáliemi různého druhu a stupně.

„Podstata výsledné idiomatické povahy frazému je v zásadě individuální a daná úhrnem jednotlivých anomálií toho kterého frazému a ty lze nazírat škálovitě: **čím více anomálií frazém má, tím je idiomatictější a naopak**, tj. čím méně jich má, tím je blíže kombinacím pravidelného jazyka.“²⁵

Na rozdíl od pravidelného jazyka, jehož kombinace vycházejí pouze a nutně z **kompatibility** (významové slučitelnosti), u frazémů a idiomů je tomu jinak. Mezi jejich komponenty může být vedle compatibility i její absence, vztah **inkompatibility** (významové neslučitelnosti), např. *kamenný obličej*, *otevřená hlava* apod.

20 ČERMÁK 2007: 31

21 MENAC 2007: 11

22 ČERMÁK 2007: 483

23 Tamtéž: 483

24 МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ 1987: 11

25 ČERMÁK 2007: 32

2.1 Struktura frazému a idiomu

Strukturou frazému se zpravidla rozumí vnější podoba frazému založená na podobnosti forem jeho komponentů s tvary pravidelného jazyka. Takto stanovená struktura však o skutečné povaze frazému říká jen málo.

„Tímto způsobem pojatá je struktura frazému pak vytvářena prototypickou a invariantní kombinací forem různých slovních druhů (včetně dalšího druhu monokolokabilního) v daném sledu (pořadí) spolu s explicitním relátorem (pokud je přítomný, tj. obvykle prepozicí nebo konjunkcí), který je spojuje (pokud není přítomný, je relace mezi nimi jen implicitní) a valencí. Srov. frazémy a zápis jejich struktury

<i>vzít nohy na ramena</i>	V-S-prep-S
<i>mít na někoho spadeno</i>	V-prep-V_{part} ²⁶
<i>mít prě</i>	V-mono
<i>utíkat, {až se za ním prášilo}</i>	V-Kl. ²⁷

Takto se například výše zmíněný kolokační frazém *mít na někoho spadeno* (**V-prep-V_{part}**) formálně skládá ze dvou komponentů (*mít, spadeno*), jednoho relačního prvku (relátoru, *na*) a valenčního prvku (valence, *někoho*), který se realizuje a konkretizuje v textu.

Za komponenty lze na úrovni kolokačních frazémů považovat členy čtyř hlavních nominativních plnovýznamových slovních druhů – substantiva, adjektiva, verba a adverbia.

Podle Dragany Mršević-Radović má každý frazém – dle formy vícelexémové spojení a v konkrétním případě verbo-substantivní syntagma – jednu zvláštnost, a to tu skutečnost, že jí odpovídá jen jeden jediný význam. Tento význam je v literatuře označován termíny „obecný“, „globální“ a v jejím díle se tyto termíny používají pro význam každého frazému jako strukturně složeného jazykového znaku.²⁸

Mršević-Radović podle typu determinace na rovině mezi lexémy, komponenty frazeologického syntagmata, dělí frazémy na dva typy. Prvním typem jsou **globální frazémy**, u nichž existuje vzájemná (dvousměrná) závislost mezi lexémy ve funkci frazeologických členů a jejichž obecný význam se obvykle vytváří sémantickou záměnou (transpozicí) nefrazeologického syntagmata jako základního tvaru, např. přes metaforu či metonymii, př. *uhvatiti maglu*. Druhým typem jsou

26 Z původního **V-na-V_{part}** na **V-prep-V_{part}** opravila K.A.

27 ČERMÁK 2007: 35

28 МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ 1987: 13

komponentní frazémy, což jsou frazémy s jednosměrnou závislostí mezi komponenty, členy frazeologické struktury. V takovémto frazému je sloveso konstituentem frazeologické struktury, ale nepodílí se na vzniku významu frazému, zatímco substantivní konstituent je nositelem frazeologizace. V komponentním frazému substantivní konstituent ztratil svůj referenční význam (*zrno boba*) a proto se na této úrovni už nemůže přidávat k významu slovesného komponentu, např. ve frazému *ne вреди ni zrna boba*.²⁹

Antica Menac³⁰ se struktuře frazému věnuje z jiného hlediska. Zabývá se pevností jeho struktury a možností záměny jeho komponentů za synonymum či zcela jiné slovo. Struktura některých frazémů je pevná natolik, že není možné zaměnit jediný jejich komponent, např. *pasti na lijepak* a ne „*pasti na ljepilo*“, *borba prsa o prsa* a ne „*borba grudi o grudi*“. To však neplatí pro všechny frazémy, např. *časna (poštena) riječ*. Nemusí se vždy jednat o pravé synonymum, např. *dobiti po njušci (zubima)*; jindy jde o slovo, které původní složce není vůbec podobné, např. *gledati kao tele u nova (šarena) vrata*. Někdy se mění celá struktura frazému, ale význam zůstává, např. *obećavati zlatna brda* a *obećavati brda i doline*.

Dále se Menac zabývá záměnami složek frazému jiného druhu:

- 1 gramatickými – alternacemi dokonavého a nedokonavého vidu, např. *primiti/primati k srcu*; proměnami gramatického tvaru (deklinace, konjugace, rod aj.), např. *zdrav (zdrava) kao riba, moja (njegova) desna ruka*;
- 2 záměnami, které se vztahují ke stejnému základnímu výjevu, ale mají rozdílný vztah k subjektu a objektu děje, např. *dati po njušci* a *dobiti po njušci*;
- 3 záměnami, které jsou uskutečňovány pomocí slov opačného významu a jejichž výsledkem jsou antonymní dvojice frazémů, např. *ploviti sa strujom – ploviti protiv struje*.

Dále také poukazuje na skutečnost, že některé frazémy mohou být funkční v přeneseném, ale zároveň i ve svém přímém významu, např. *dobiti na tanjiru*.

29 МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ 1987: 14

30 MENAC 2007: 11-15

2.2 Klasifikace frazémů a idiomů podle F. Čermáka

Podle F. Čermáka³¹ se třídy frazémů a idiomů nejjasněji vyčleňují na základě svých formálních struktur. Podle strukturní klasifikace je tedy dále dělí na **frazémy kolokační** (2.2.1), **propoziční** (2.2.2) a **lexikální** (2.2.3).

2.2.1 Kolokační idiomy a frazémy

Mezi kolokační frazémy patří ty, jejichž komponenty jsou slova nebo určité slovní formy, a které samy o sobě netvoří větu.

Skupiny komponentů:

- **Autosémantika** – substantiva (**S**), adjektiva (**A**), verba (**V**) a adverbia (**ADV**) – společně dávají celkem 16 dvoumístných variací s opakováním, které představují základní dvojčlenné struktury typu tohoto frazému, např. **S-A**: *anděl strážný*, **V-ADV**: *přijít zkrátka*, **S-S**: *jablko sváru* aj.;
- **Synsémantika** – předložky (**prep**), spojky (**konj**) a částice (**part**) –, k nimž jsou pro zjednodušení připojeny slovní druhy, které mají v některých ohledech jejich platnost, tj. zájmena (**pron**) a číslovky (**num**), nebo ji vůbec nemají, tj. citoslovce (**int**), do této skupiny patří i tzv. monokolokabilní slova (**mono**) – slova, u nichž je oslabena jejich příslušnost k určitému slovnímu druhu, ale i sám statut slova, např. **mono-mono**: *jakž takž*, **part-konj**: *kdoví jestli*, **prep-part-mono**: *na to tata* aj.;
- **Autosémantika a synsémantika**, tedy smíšené kombinace, např. **mono-S**: *basama s fousama!*, **int-S**: *ejhle člověk!*, **V-prep**: *být pro* aj., struktury se substantivem nebo adjektivem na první pozici se v IF často nerealizují z důvodu jejich předložkové valence;
- **Přirovnání**, formalizované a ustálené, má jako útvar většinou funkci kolokace, jeho komponentem, který stojí za komparátorem (**k**), může být slovo, kolokace i věta, např. **VkV**: *řve, jako by ho na nože brali*, **VkS**: *přihnát se jako na koni*, **V-AkS**: *být lehký jako pířko* aj. (více viz kapitola 3);
- **Verbonominální kvazifrazémy** jsou subtypem struktury **V-S**, který je

31 ČERMÁK 2007: 44-60

vytvářen přítomností abstraktního substantiva bez konkrétní specifikace, tedy **V-S^{abstr}**, tyto kvazifrazémy jsou charakteristické tím, že slovesný komponent (jde jen o několik málo, přibližně 6-8, sloves) je plně podřízen povaze substantiva, např. *věnovat pozornost, mít většinu, nabytí paměti* aj.;

- **Binomiály** jsou velmi staré struktury – kolokační frazémy a idiomy složené ze sledu dvou komponentů stejného slovního druhu, mají obvykle nominální povahu a neměnný slovosled, zakládají se na třídivém a individuálním opakování, např. **S-S**: *hlava nehlava*, **S-prep-S**: *ruku v ruce*, **A-A**: *nemastný neslaný*, **V-konj-V**: *být či nebýt*, **ADV-ADV**: *skrz naskrz* a další.

2.2.2 Propoziční frazémy a idiomy

Propoziční frazémy a idiomy se podle počtu zúčastněných mluvčích dělí na: **propoziční a polypropoziční monosubjektové a polypropoziční intersubjektové frazémy a idiomy**.

2.2.2.1 Monosubjektové propoziční a polypropoziční frazémy a idiomy

Propoziční frazémy a idiomy jsou vytvářeny kombinací komponentů z roviny lexikální nebo kolokační, formálně jsou již hotovou promluvou (propozicí), např. *Do třetice všeho dobrého*. **Polypropoziční** frazémy a idiomy jsou tvořeny komponenty z propoziční roviny, jsou v nich přítomné alespoň dvě propozice, např. *Vrána k vráně sedá, rovný rovného si hledá*.

Oba typy mají společného jednoho mluvčího či pevný subjekt. Jsou charakteristické relativně nízkým stupněm paradigmatické obměnitelnosti a neexistují v neutrálním tvaru.

Dle funkce se dají rozdělit na komunikativní třídy:

- **vokativní**, které vyjadřují reakce a postoje mluvčího a volní vliv na posluchače, např. *Trhni si nohou!, Vida ho!*
- **kontaktové**, které vyjadřují vztah mezi mluvčím a posluchačem, kdy vlastní kontakt probíhá většinou v podobě pozdravů, např. *Dobrou chuť!, To ti teda povím...*
- **tematické**, které vyjadřují výchozí funkci mluvčího ve vztahu k tématu a dále se dělí na:

- deskriptivní – *Zatmělo se mu před očima.*
- postojové – *Opatrnosti nikdy nezbyvá.*
- konektivní – *Bylo, nebylo...*
- kategorizační – *To je slovo do pranice.*
- **Metajazykové**, které vyjadřují občas aktivovaný vztah mluvčího k jazyku (prostředku komunikace), např. *Mám to na jazyku.*

Podle pragmatické funkce na třídy:

1 faktuální – v této třídě frazémů se mluvčí s ohledem na posluchače zavazuje k pravdivosti propozice a jejím různým stupňům a odstínům; do této třídy patří frazémy vyjadřující (a) tvrzení, možnost/nutnost, ne/určitost, existenci, např. *V hlavě mu už svítá.*; (b) ne/jistotu, ne/pravdivost, odhad, např. *Bůh ví.*; (c) ne/pravděpodobnost, předpověď, např. *Věřte si tomu nebo ne.*; (d) ne/závislost, ne/podmíněnost, např. *Člověk je to, co jí.*; (e) omezení/rozšíření/změnu platnosti, všeobecnost, např. *...a je po ftákách*; (f) kategorizaci, zařazení do třídy, typologii, např. *To je stará písnička.*

2 voluntativní (direktivní) – mluvčí chce jejich použitím vyvolat u posluchače nějaký účinek nebo ho k něčemu přimět, zahrnuje řadu podtříd, jako (a) rozkaz, příkaz, žádost, např. *Táhni k čertům!*; (b) ne/souhlas, přijetí, spokojenost, nechuť, dovolení, odmítnutí, připomínku, upozornění, např. *Dej si facku, nikdo se nekouká!*; (c) hrozbu, varování, napomenutí, snahu odradit, např. *Abys to nezakřik!*; (d) ujištění, slib, uklidnění, konejšení, povzbuzení, např. *Nevěš hlavu!*; (e) lhostejnost, rezignovanost, např. *Pro mně za mně!*; (f) radu, výzvu, např. *Kolik hlav, tolik rozumu.*; (g) přání, např. *Dej bůh!*; (h) přesvědčování, doporučení, poučení, např. *Když je hlava blbá, trpí celý tělo.*; (i) podporu, pobídnutí, uklidnění, např. *Jen si dej, seš bledej!*

3 expresivní – jejich prostřednictvím mluvčí intelektuálním, racionálním postojem sděluje posluchači své zaujetí situací, mezi její podtřídy patří (a) gratulace, např. *Klobouk dolů!*; (b) díky, např. *Tisícere díky!*; (c) omluva, např. *Vloudila se chybička.*; (d) pochybnost, např. *Jen aby!*; (e) sympatie, uznání, nelibost, odpor, znechucení, pohrdání, např. *Máš recht!*; (f) ne/důvěra, např. *Vsadím na to hlavu, že...*; (g) obvinění, výčitka, odsudek, např. *Sem ti do brej jen k tomu, abych...*; (h) prominutí, prosba o prominutí,

např. *Když dovolíte...*; (i) žertování, např. *Hádej, můžeš tříkrát.*; (j) bezradnost (vyvedenost z míry), vyhýbavost, např. *To je dlouhá historie.*

4 emocionální – mluvčí sděluje svou emocionální reakci vůči posluchači; do jejích podtříd patří (a) překvapení, údiv, např. *Srdce se na to směje.*; (b) obdiv, chvála, pohrdání, např. *To je ale kus!*; (c) potěšení, radost, odpor, nechut', např. *Jen houšť a větší kapky!*; (d) závist, např. *Ten má ale časy!*; (e) uspokojení, zklamání, lítost, např. *To jsem si dal!*; (f) obava, strach, klid, důvěra, např. *Krve by se v něm nedořezal.*; (g) zlost, pomstychtivost, např. *Boha jeho!*; (h) výsměch, posměch, sarkasmus, např. *Neví, co chce, ale nedá pokoj, dokud to nedostane.*

5 deklarativní – mluvčí použitím frazému nastoluje nový stav, který je takto deklarovaný; je to okrajová třída a její podtřídy nejsou zcela jasné, alespoň (a) propuštění, exkomunikace; (b) jmenování, ustanovení, např. *Ať je po tvým!*; (c) odsouzení, např. *To je hanebnost.*; (d) realizace, nastolení, např. *Dělají-li dva totéž, není to totéž.*

Ještě existují dvě třídy, kde se frazémy v čisté podobě vyskytují jen zřídka: **(6) intenzifikační** – *...až zrak přechází*; **(7) evaluativní** se kombinuje s jinými třídami – *To je věc!*

Tradičními typy propozičních frazémů jsou: **příslloví** – věda zabývající se jejich zkoumáním je paremiologie – , mezi která patří **pranostiky** neboli přísloví o počasí, **hesla**, výrazy pro **radu**, **přání**, frazémy pro **kontakt mezi lidmi**, výrazy **díku**, **kletby** a **nadávky**, **zvyky**, např. *Dejž to pámbu!*, **pověry**, ustálený **citát**, např. *Nebát se a nekrást!*

2.2.2.2 Intersubjektové polypropoziční frazémy a idiomy

Polypropoziční intersubjektové frazémy a idiomy jsou vytvářené kombinací alespoň dvou propozic a v komunikaci se vztahují alespoň k dvěma mluvčím. Někdy se jim také říká „kulturní“ idiomy – jejich užití je silně normováno obzvlášť ve vztahu k jazykové a společenské kultuře při mezilidském styku. Mezi nejznámější typy patří

(1) korelované pozdravy – A: *Pozdrav pámbu!* - B: *Dejž to pámbu!*

(2) zdvořilostní fráze – A: *Děkuji.* - B: *Není zač.*

- (3) kontaktné formule – A: *Jak se vede?* - B: *Děkuji, ujde to.*
(4) žertovné (a jiné) reakce a repliky – A: *A proč?* - B: *Pro slepičí kvoč.*
(5) intersubjektové anekdoty, hádanky aj.

2.2.3 Lexikální frazémy

Lexikální frazémy svými komponenty patří do morfémové (slovotvorné a flektivní) roviny a mají nediskrétní formu. Funkčně jsou jednoslovným lexémem. Např. *Budižkničemu, tlučhuba, neplecha, zákeřný* aj.

Antica Menac se v souvislosti s klasifikací frazeologie zabývá **původem** frazémů – národní, převzaté, citáty z literárních a jiných děl, vzniklé na základě termínů z různých věd, oborů a oblastí lidské působnosti, frazémy pocházející z různých žargonů, – **tvarem** frazémů – fonetické slovo (spojení jednoho samostatného přízvukového a jednoho nesamostatného nepřívukového slova), spojení slov, věta (jednoduchá a souvětí), – a **stylem** frazému – stylově neutrální frazémy, hovorový styl, vulgární styl (dále se ještě vyčleňuje hrubě vulgární styl). Zmiňuje se ještě o dodatečných informacích, které frazémy poskytují o stanovisku mluvčího, jenž daný frazém používá. Rozlišuje čtyři dodatečné konotativní významy – schvalování, neschvalování, humor a slavnostní ladění.³²

2.3 Funkce frazémů a idiomů

Funkce frazémů a idiomů v textu je primárně dvojí – formální a sémantická. V obou případech se jejich vnější syntagmatická stránka projevuje především v jejich **kolokabilitě** – schopnosti frazému spojit se v textu s určitými typy pojmenování, která má výrazně sémantickou povahu – a **valenci**, která konkrétně určuje způsob formálního zapojení frazému do větného či nadvětného kontextu. V kontextu se frazém a idiom aktualizuje i po sémantické stránce tím, že nabývá konkrétního smyslu. Na jedné straně se ruší jeho polysémie a rozsah jeho významu, na druhé straně se do jeho významu vnášejí v souladu se záměrem mluvčího i některé nové složky.

32 MENAC 2007: 15-21

Rozdělení funkcí frazému obecně

(1) **Nominativní (pojmenovávací) funkce**, která je daná především sémantickou povahou frazému, obsahuje dvě hlavní složky – funkci deznativní a pragmatickou. Každý frazém má v sobě v různé míře zastoupené obě složky. Funkce **deznativní** je základní funkcí frazému, jež je společná všem druhům pojmenování. Tato funkce je založena na vztahu frazému jako znaku k jeho denotátu a ke konceptuální složce jeho významu. Primárními nositeli deznativní funkce u kolokačních frazémů jsou **deznativní**, které se dělí na:

1. primární:

- a) argumenty (A-S, S-S, S-ADV), např. *Zachránila ho **zbožná lež**.*
- b) predikátory (V-S, V-A, V-ADV, V-V, přirovnání), např. *Taková ranka a ty **řveš jako tur**.*

2. kvalifikační (sekundární):

- a) kvalifikátory (A-S, S-ADV, ADV-A, A-A, přirovnání), např. ***Nemastná neslaná odpověď**.*
- b) cirkumstativa (tj. určení okolnosti, ADV-ADV), např. ***Široko daleko není žádný stín**.*

Primárními nositeli **pragmatické** funkce jsou různé **operátory**:

1. komentory:

- a) evaluativní, např. *Je to **k zbláznění dlouhé**.*
- b) generalizační, např. ***Zkrátka a dobře** jsem se spletl.*
- c) expresivní, např. *Moc se mi to, **popravdě řečeno**, nelíbí.*
- d) veritativní, např. *Tak Karel o tom **podle tebe** vůbec nic neví?*
- e) intenzifikační, např. ***Za nic na světě** už tam nepůjdu.*

2. deiktika, např. ***Nějakou tu** korunu to stát bude.*

3. kvantifikátory:

- a) existenční (výlučná platnost, rozdíl typu *každý – žádný*), např. *Udělat to musí **jeden každé** z vás.*
- b) restriktivní (omezená platnost, rozdíl typu *zvlášť – výlučně – hlavně*), např. *Zbývá mu už **jedna jediná** možnost.*

4. relátory, např. ***Ve srovnání** s loňskem byla letos úroda ovoce lepší.*

U **propozičních** frazémů závisí nominativní funkce na druhu komunikativního vztahu a funkce (mluvčí – posluchač – kontext – situace – téma – médium). Hlavní

případy jsou: **vokativní** typ (vztah mluvčí – posluchač), **tematický** typ (vztah mluvčí téma), **mediální** typ (vztah mluvčí – prostředek komunikace) a **situační** typ (vztah mluvčí – situace).

(2) Dle **strukturní složky** se **kolokační** frazémy funkčně dělí na dva druhy – frazémy (A) adlokační a (B) adpropoziční – a to podle toho, zda se kombinují s pravidelnými kolokacemi nebo větami. Uvnitř se dále dělí, zčásti v závislosti na strukturní klasifikaci.

A adlokační

1. **verbální:**
 - a) verbo-substantivní (V-S), např. *číst někomu levity*;
 - b) verbo-adjektivní (V-A), např. *kápnout božskou*;
 - c) verbo-adverbiální (V-ADV, ADV-V), např. *přijít zkrátka*;
 - d) verbo-verbální (V-V), např. *umět se narodit*;
2. **nominální:**
 - a) adjektivně-substantivní (A-S, S-A), např. *anděl strážný*;
 - b) substantivně-adverbiální (S-ADV, ADV-S), např. *vzhůru nohama*;
 - c) substantivně-substantivní (S-S), např. *jablko sváru*;
3. **modifikační:**
 - a) adverbiálně-adjektivní (ADV-A), např. *andělsky trpělivý*;
 - b) adjektivně-adjektivní (A-A), např. *neslaný nemastný*;
 - c) adverbiálně-adverbiální (ADV-ADV), např. *široko daleko*;
4. **relační**, např. *na úkor někoho*;
5. **substituční**, např. *čert ví kdo?*

B adpropoziční

1. **modifikační**, např. *pro jednou*;
2. **relační**, např. *Kdyby tak*.

Hlavní strukturní funkční typy **propozičních** frazémů jsou dány druhem věty – indikativní, např. *To je vrchol!*, imperativně vokativní, např. *Ruku na srdce!* a interogativní, např. *A já jsem vosk?*, každý v kladné a záporné formě.

3 PŘIROVNÁNÍ

Přirovnání patří k pojmenováním na základě podobnosti denotátů. Tato pojmenování se dělí na **nespecifická** a **specifická**. Pro první typ je formálně příznačný výskyt slov *podobný, podobat se, vypadat, zdát se, připadat, tvářit se jako* apod.; jak je tomu u výrazů *ten kámen je podobný vejci, ten kámen vypadá jako vejce*. Druhý typ pojmenování představují ustálené systémové prostředky jazyka, které jsou územ normalizovány jako celek, říkáme jim **přirovnání**. Jsou to výrazy typu *jsou si podobni jako vejce vejci, vypadá jako by mu z oka vypadl* apod.

Přirovnání je nepřímé pojmenování, a to buď více či méně konkrétní (*je bílý jako sníh, je tlustý jako sud*), nebo metaforické (*letí jako namydlený blesk*). Většina konkrétních přirovnání má však tendenci a možnost v menší či větší míře přecházet k metaforickým (např. *prádlo bílé jako sníh* většinou nemá přímo barvu sněhu). Vedle **ustálených** přirovnání stojí přirovnání **neustálená**, „*kteřá vznikají a zanikají podle momentální potřeby a schopnosti mluvčího podobnosti vnímat*“³³; patří k nim i autorská metaforická pojmenování.

Přirovnání „*můžeme tedy předběžně vymezit jako ustálené a idiomatické pojmenování sloužící k označení a hodnocení (především) podobnostního vztahu mezi jménem (substantivem), určeným v konkrétním kontextu, a předem daným modelem.*“³⁴

3.1 Přirovnání po stránce formální

„Formálně je přirovnání ustálený víceslovný frazém jak z hlediska svého lexikálního obsazení (které je ovšem někdy možné ve více variantních podobách), tak z hlediska svého slovosledu a morfologické podoby (...).“³⁵

U formálně jednoduchého, nerozvinutého přirovnání se oba jeho komponenty na levé a pravé straně od komparátoru realizují všemi čtyřmi autosémantickými slovními druhy – substantivem, adjektivem, verbem a adverbem. V praxi je však jejich výskyt nerovnoměrný.

Na levé straně přirovnání obvykle nalezneme jen verbum a adjektivum, srov.

33 ČERMÁK 1983: 465

34 Tamtéž: 466

35 Tamtéž: 475

pít jako duha, tvrdý jako kámen aj.; se substantivem a zvláště s adverbium se zde setkáme jen velmi zřídka, srov. *chlap jako hora, rychle jako blesk*.

Na pravé straně za komparátorem *jak, jako* apod., se ve většině případů setkáme se substantivem či substantivizovaným adjektivem, srov. *být hořký jako pelyněk, hrát jako ponocný*. Adjektiva, která se tu objevují jsou převážně nevlastní participiální adjektiva obvykle s předponou typu *omámený, stvořený, opilý, prodaný, přibitý, přikovaný* apod. Nepředponová participiální se zde vyskytují jen okrajově, srov. *stavěný, šitý, blbý, němý* apod. Je to způsobeno tím, že přirovnání specificky pojmenovává především vlastnost a adjektivum také. Může však dojít k substantivizaci vlastnosti, o čemž svědčí i silná tendence užitých adjektiv být nahrazovány substantivy, což svědčí o silně nominálním charakteru pravé strany přirovnání. Izolovaná slovesa a adverbia se zde vyskytují v malém počtu, v rozšířené podobě jich je více.

Výše zmíněná čtyři autosémantika **S, V, A, ADV** vstupují každé do řady běžných slovních kombinací. Pro verbum to mohou být tyto kolokace **V-S, S-V, V-ADV/ADV-V, V-A a V-V**, srov. příklady pro pravý člen *dělá jako když hrom bije* (S-V), *dělá jako když se mu chce a nechce* (V-V) aj. Pro substantivum to mohou být slovní kombinace **V-S, S-V, A-S, S-A, S-S**, srov. pro pravou stranu *přijít k něčemu jako slepý k houslím* (A-S), *mají se rádi jako kočka s myší* (S-S) aj.; pro adjektivum **A-S, S-A, ADV-A, V-A, A-A**, srov. *vypadá jako by vstal z mrtvých* (V-A) aj. a pro adverbium **V-ADV/ADV-V, ADV-A, S-ADV, ADV-S, ADV-ADV**, srov. *dělat něco jako nikdy v životě*.

„S přihlédnutím k nejběžnějším strukturním variantám levé strany vystihuje většinu přirovnání na kolokační rovině struktura **V-(A) k S**, srov. *pít j. duha, být lehký j. pítko*.“³⁶

V obecné struktuře přirovnání může být jeden ze čtyř základních členů zaměněn substitutem, což většinou bývá zájmeno, např. *to je jako nic* nebo číslovka, např. *dýchá jako čtyři* aj. Substituována bývá převážně pravá strana přirovnání.

36 ČERMÁK 1983: 474

Přirovnání se nemusí vyskytovat vždy ve stejné podobě, může mít více variant (podob). V přehledu se dají naznačit jako varianty³⁷

I syntagmatické

A komponentní

1 kvantitativní (aditivní nebo redukční): *střežit něco j. (vzácný) poklad, je j. když ho (horkou vodou) polije*

2 kvalitativní (zvl. slovesné): *být švorcový j. eso pikový/pikové eso*

B relační (vnější, valenční)

explicitní (morfologické): *být (na někoho) j. ras, být (z něčeho) j. rozlámáný*

implicitní: *sedět (někde) j. na posvícení*

II paradigmatické

A komponentní

1 pravé strany: *řádit j. blázen/pominutý, to je ostuda j. barák/dům, zvědavý j. stará bába/baba, dřít j. na galejích/otrok, žárlit j. blázen/čert*

2 levé strany: *být vyplašený/vyjukaný/vylekaný j. zajíc, bolí/pálí/štípe to j. bejk*

B relační (vnitřní): *byl j. když ho omráčí/j. by ho omráčil*

III smíšené

A mezirovinné

1 prosté (na pravé straně): *mít nohy j. z olova/olověné, být j. bez hlavy/bezhlavý, den j. vymalovaný/by ho vymaloval*

2 komplexní: *byl/zůstal j. když do něj hrom/blesk uhodí n. byl/zůstal j. by do něj hrom/blesk uhodil*

B relační (přechod do ostatní IF): *jít (j.) na dračku, utíká (j.) s větrem o závod*

Všechny uvedené typy variant jsou individuální. Zároveň jde o varianty ustálené, jsou ve výrazu navzájem významově a funkčně shodné. Která podoba je mezi variantami původní není snadné určit, většinou se za ni považuje varianta nejfrekventovanější.

Željka Fink-Arsovski³⁸ podle struktury rozděluje chorvatská (i srbská) přirovnání na dva základní typy, a to na dvoudílné a trojdílné. Jako přirovnávací

³⁷ Tamtéž: 469

³⁸ FINK-ARSOVSKI 2002: 12

spojka v obou typech vystupuje většinou spojka *kao*, v chorvatštině ještě spojka *poput*. Záměna těchto dvou spojek nemá žádný vliv na význam frazému, mění jen tvar komparata tím, že po ní následuje genitiv. **Trojdílná struktura** představuje komponent (díl A), který se přirovnává, přirovnávací spojku (díl B) a komponent, ke kterému se přirovnává (díl C). U **dvoudílné struktury** je vynechán komponent, který se přirovnává, tedy díl A (př. *kao bog*).

V **trojdílném typu** jsou zastoupeny jen frazémy se strukturou kolokace a frazémy se strukturou věty. V registru chorvatského jazykového korpusu je 5 typů kolokací: verbální, adjektivní, adverbální, substantivní a pronominální.

Trojdílná přirovnání se strukturou kolokace

U **verbálních** jsou to kombinace typu: **V k³⁹ S**, např. *trčati (jurit) kao zec*, **V k prep-S**, např. *govoriti kao iz bačve*, **V k A_{part}**, např. *zaspati (spavati) kao zaklan*, **V k A-V**, např. *živjeti kao mali bog*, **V k prep-A (Pron)-S**, např. *proći/prolaziti <pokraj (pored, kraj) koga, čega> kao pokraj (pored, kraj) turskog groblja*, **V k S-S** (v G., D., A., L. nebo I.), např. *imati čega kao ciganka meda*, **V k prep-S-S** (v G., D., A., L. nebo I.), např. *paziti na koga, što kao na zjenicu oka*, **V k S-prep-S**, např. *šetati (hodati) kao lav u kavezu*, **V k S-prep-A_{subst}**, např. *osjećati se kao riba na suhom*, **V k A_{subst}-prep-S**, např. *zabavljati se (imati veselja) s čim kao nori s guslama*, **V k A_{subst}-S** (v G., D., A., L. nebo I.), např. *čekati koga, što kao ozebao sunce*, **V k S-prep-A-S**, např. *gledati (buljiti, zablenuiti se) kao tele <u šarena (nova) vrata>*, **V k S-S (v G.)-prep-S**, např. *čuvati (nositi, držati) koga, što kao kap vode na dlanu*, **V k ADV-S-prep-S**, např. *čuvati (nositi, držati) koga, što kao malo vode na dlanu*, **V k (Pron)-Num-S**, např. *živjeti kao dva goluba*, **V-S (A_{subst}) k S-S (A_{subst})**, např. *imati jezik kao krava rep*, **V k S-konj-S**, např. *biti (razlikovati se) kao bog i šeširdžija*, **V k ADV**, např. *sjećati se čega kao danas*, **V k S (A_{subst})-V_{inf}**, např. *znati kao vodu <piti>*. Ze slovesných frazémů je nejpočetnější podskupina **V k S**.

Adjektivní kolokace jsou také velmi frekventované. Trojdílný strukturní typ, který v dílu C obsahuje jen **S**, je u nich mnohem častější než u předchozí slovesné skupiny frazémů. Osm strukturních podtypů je: **A (A_{part}) k S**, např. *dobar kao anđeo*, **A (A_{part}) k prep-S**, např. *<dotjeran (uređen)> kao iz kutije*, **A k prep-S-A_{part}**, např. *<gol> kao od majke rođen*, **A k S-prep-S**, např. *mlad kao rosa u podne*, **A k A-S**, např. *ružan kao smrtni grijeh*, **A k S-S** (dvě souvztažná substantiva), např. *jak kao*

³⁹ **k** = přirovnávací spojka

Kraljević Marko, **A k S-S** (v G.), např. *pun kao šipak <koštica>*, **A k Num_{subst}**, např. *složni (jednodušni) kao jedan*. Adjektivní frazémy následují podle frekvence za verbálními. Nejčastěji se objevuje strukturní typ **A k S**.

Adverbiální kolokace mají většinou strukturu **ADV k prep-S**, např. *tiho kao u crkvi*.

Substantivní mají strukturu velice podobnou adverbiálním, a to: **S k prep-S**, např. *vručina kao u paklu*.

Pronominálních je ještě méně než substantivních. Obvykle mají strukturu **Pron k S**, např. *sam kao prst*.

Trojdielná přirovnání se strukturou věty

Trojdielná přirovnání se strukturou věty mohou mít podobu **dvoudílné věty**, např. *<to je> kao kap vode u moru*, **neúplné věty** (různé typy dílu C), např. *košta kao svetog Petra kajgana*, **neosobní věty**, např. *ima čega kao korova*.

Dvoudílný typ je nesrovnatelně chudší, bývá vyjádřen fonetickým slovem (*fonetska riječ*) a kolokací.

Dvoudílná přirovnání se strukturou fonetického slova

Substantivní frazémy mají strukturu **k S**, např. *kao bog*, nebo **k prep-S**, např. *kao na sajmištu*.

Adjektivní frazémy mají strukturu **k A (A_{part})**, např. *kao pokisao*.

Dvoudílná přirovnání se strukturou kolokace jsou početně více zastoupené než předchozí se strukturou fonetického slova.

Substantivní frazémy se strukturou kolokace jsou většinou typu: **k A_{part}-S**, např. *kao stara baba* [odijevati se, ponašati se itd.], **k A-ADV-S**, např. *kao na tekućoj vrpci*, **k S-prep-S**, např. *kao vrana među golubovima*, **k S-prep-Num**, např. *kao kec na deset*, **k S-prep-A-S**, např. *kao grom iz vedra neba*, **k S (v I.)-A_{part}**, např. *kao gromom ošinit (pogođen)*, **k prep-S-A_{part}**, např. *kao od brda odvaljen*, **k S-Int**, např. *kao Švabo tra-la-la* [ponavljati, govoriti i sl.].

Adverbiální frazémy se strukturou kolokace jsou typu **k ADV-Num-Num**, např. *kao dvaput dva <četiri>*.

Numerální frazémy jsou obvykle typu **k Num-konj-Num-Num**, např. *kao dva i dva četiri*.

Trojdielný typ tvoří přibližně 93 % z celkového počtu přirovnání, dvoudílný

typ pak tvoří zbylých přibližně 7 %.

3.2 Přirovnání po stránce sémantické

Po sémantické stránce je obecná struktura přirovnání **(Kd)-R-(Tk)-k-Kt**, např. *je (R) tu (Kd) křiku (Tk) jak (k) v židovské škole (Kt)* apod. Jednotlivé části této struktury jsou:

- **komparandum (Kd)** – výraz doplňovaný až kontextem, vztahuje se k němu celé přirovnání;
- **relátor (R)** – vlastní první ustálená část levé strany přirovnání, bývá jím obvykle sloveso s širokým polem působnosti, např. *být, mít, vypadat* apod.;
- **tertium komparationis - (Tk)** pokud je použito, konkretizuje a vymezuje vlastnost či rys, který je **Kd** a **Kt** společný, většinou bývá vyjadřované verbem, adjektivem, méně často pak substantivem a adverbium; často dochází k jeho splývání s relátorem, oba mají relační povahu a jsou do jisté míry paralelní;
- **komparátor (k)** – jediný formální znak celého přirovnání, který signalizuje podobnostní vztah mezi **Kd** a **Kt**, obvykle to bývá *jak* či *jako*;
- **komparátum (Kt)** – po sémantické stránce vždy jediným komponentem pravé strany přirovnání, na kterém stojí smysl přirovnání, ozřejmuje komparandum.

Po významové stránce se jako s komponenty přirovnání setkáváme jak s monosémními (např. *zívat jako hroch, mít oči jako chrpy*), tak s polysémními slovy (např. *být těžký jako hrom, mečet jako koza*). V jejich distribuci je však velký rozdíl. Na pravé straně, obsahující sémanticky i formálně jediný komponent tvořený modelem (komparátum Kt), se častěji setkáme s monosémními slovy nebo se slovy polysémními v jediném významu. Zatímco na levé straně obvykle narazíme na slova polysémní, ale i na slova širokého kategoriálního významu typu *být, mít, stát, dělat* nebo na slova čistě relačního významu typu *vypadat, cítit se, tvářit se, připadat si*.

Na pravé straně se přirovnává k něčemu jednoznačně konkrétnímu a známému (komparátum) a na levé straně se přirovnáním ozřejmuje někdo či něco méně patrného, nikdy se však na levé straně nesetkáváme se slovy, která by nebyla běžná. Komparátem někdy mohou být i abstrakta typu *epidemie, hrom, nebe*,

písnička, která však lze sekundárně do určité míry konkretizovat. Sémanticky zvláštní statut ve funkci komparátu mají monokolokabilní slova typu *holandr, morna*, která ztratila svůj původní význam a vnímáme je tedy jen formálně a v kontextu celého přirovnání.

Željka Fink-Arsovski⁴⁰ uvádí, že většina chorvatských (srbských) přirovnání má **nedesemantizovanou levou stranu** a pravá strana je v silné potenciaci významu levé strany, takže např. frazém *nervozan kao pas* znamená být „velmi nervózní“ a ne jen „nervózní“. Dále uvádí, že pro přirovnání je velmi důležité, aby v každém frazému, který má jako komponent pravé strany nějaký předmět, docházelo k výběru vlastnosti zapříčiněným nedesemantizovanou levou stranou přirovnání. Frazémů s **desemantizovanou levou stranou** je jen malý počet, např. *gol kao crkveni miš* – *gol* jako lexém nemá význam „chudý“. Ještě existuje malá skupina frazémů s **nedesemantizovanou levou stranou a frazeologickým významem v antonymním vztahu**, např. *bistar kao boza* ve významu „velmi hloupý“ či *brz kao rak* ve významu „velmi pomalý“. U malého počtu frazémů **logický vztah** mezi levou a pravou stranou přirovnání **chybí**, např. *glup kao ponoć*.

3.3 Přirovnání po stránce strukturní

Po strukturní stránce lze přirovnání zařadit do roviny kolokací, slovních (nevětných) spojení. Jejich komponentem může být slovo, kolokace i celá věta. Přirovnání jsou jediným strukturním typem, který jde napříč všemi rovinami IF. Tato rovinná neurčitost obvykle platí jen pro pravý komponent.

3.4 Funkce přirovnání

Komunikativní funkci přirovnání je možné rozdělit na funkci strukturní (podle jeho místa ve formální struktuře kontextu) a na funkci nominativní (pojmenovací, která zahrnuje sémantickou stránku a zároveň i vztahy k účastníkům a faktorům).

Z hlediska **struktury** přirovnání v kontextu funguje jako samostatná promluva nebo věta. Ve své slovníkové podobě je řazeno do roviny kolokací, kontext

40 FINK-ARSOVSKI 2002: 29

mu doplňuje konkrétní referent. Existují však výjimky, a to propoziční ustálené transformace s pevně daným komparandem, např. *den (je) jako malovaný* apod.

Nominativní funkce je sémanticky reprezentována objekty, které jsou v našem a i v životě našich předků byly poměrně stabilní, ale i objekty, které mají v našem vnímání spíše proměnlivou funkci a často jsou důsledkem zániku přirovnání, které na nich bylo založeno. Např. (č.) *být hubený jako bičíště/jiskavec/kosíř*, (srb.) *piti kao Tudešak* apod. a na druhé straně (č.) *jezdí jako Chiron* (monacký pilot Formule 1, který mezi první a druhou světovou válkou patřil k nejlepším závodníkům světa), (srb.) *raditi kao Alija Sirotanović* (jugoslávský horník, který byl dáván za příklad správného socialistického pracovníka poté, co dosáhl světového rekordu v kopání uhlí, jeho podobizna se objevovala na 20 000 dinárové bankovce).

„*Jakožto predikativní výrazy jsou přirovnání na rovině kolokační i sémioticky komplexní, a to jak z hlediska dezignativní, tak i pragmatické funkce.*“⁴¹ Přirovnání tedy obecně nevyjadřuje vzájemnou podobnost mezi komparandem a komparátem zcela přímočaře a jednoduše, je to komplexní tvrzení o komparandu, jehož základem je silný dezignativní vztah podobnosti obecně. Tento vztah je vždy provázen různě intenzivní a kvalitativně rozrůzněnou pragmatickou složkou, převážně hodnocení, postoje a intenzifikace.

3.5 Transformace přirovnání

Statut transformací je z důvodu nepravidelnosti, idiomatičnosti přirovnávací struktury a hlavně významu jen volný. Transformace je obecně útvar vzniklý výsledkem přechodu z útvaru, popř. jen morfologického tvaru jiného (obvykle základního). Transformace se tedy původnímu útvaru podobá významem, formou, ale nikoli funkcí, ta se od něho vždy liší.

Prvním typem jsou transformace mezi rovinami, tedy transformace **mezirovinné**, např. *sněhobílý-bílý jako sníh* (lexém-kolokace) a **vnitrorovinné** – nominalizace (*domeček z karet ← zhroutit se jako domeček z karet*), verbalizace (*mít hroší kůži ← mít kůži jako hroch*) a komparativizace (*prašivá ovce ← být jako prašivá ovce*) v rámci kolokací. Vnitrorovinné se dále dělí na transformace mezistrukturální a vnitrostrukturální. Z vnitrostrukturálních se dále vyčleňují individuální

41 ČERMÁK 1983: 485

transformace různého typu.

Druhým typem jsou **gramatické** (morfologické) transformace, které jsou v praxi nejdůležitějším typem. Tento typ je specificky charakteristický možnostmi a nemožnostmi funkce konkrétního přirovnání v kontextu. U přirovnání se téměř nevyskytuje otázka, negace už vůbec ne; jiným charakteristickým rysem je užití či neužití v imperativu, pasivu, kondicionálu, futuru, plurálu, v různých osobách apod.

Željka Fink-Arsovska⁴² se ve své knize zabývá především gramatickými proměnami. Tyto přeměny dělí na nulovou, částečnou a úplnou paradigmaticnost.

Nulová paradigmaticnost se vztahuje na frazémy, u kterých je nemožná jakákoli proměna, fungují v obecně přijaté zkamenělé formě. U dvoudílných přirovnání se nulová paradigmaticnost týká zvláště substantivních frazémů se strukturou fonetického slova (*kao grom, kao na iglama*) i substantivních frazémů se strukturou kolokace (*kao grom iz vedra neba*) a adverbialních frazémů (*kao dva i dva četiri*). U trojdílných přirovnání jsou neproměnlivé adjektivní frazémy se strukturou kolokace (*tiho kao u crkvi*) a substantivní frazémy se strukturou kolokace (*tišina kao u grobu*).

Částečná paradigmaticnost je podmíněna čistě morfologickými (např. singularia tantum, pluralia tantum, nemožnost užití obou členů vidového páru apod.) nebo sémantickými faktory. U dvoudílných přirovnání se strukturou fonetického slova se může měnit rod a číslo dílu C, který je vyjádřen buď adjektivem nebo adjektivem s participiální formou, např. *Smejao sam se kao lud. Smejala sam se kao luda. Smejali se kao ludi.* atp. U většina dvoudílných frazémů se strukturou kolokace, jejichž díl C je vyjádřen **A_{part}-S** v N. (*kao stara baba* [odijevati se, ponašati se itd.]) a **S** (v N.)-**prep-S** (*kao pas na lancu*), je možná změna čísla **S** v N., avšak proměnlivost a neproměnlivost těchto komponentů závisí nejen na gramatických, ale i na sémantických kritériích. Trojdílným verbálním a adjektivním frazémům se mohou, v první řadě, měnit kategorie vidu, času, způsobu, čísla, osoby a rodu. Tyto proměny však nejsou neohrazené, musí se dít v souladu s frazeologickým významem, např. když je díl C vyjádřen substantivem v N. plurálu, tak to znemožňuje singulární užití v dílu A (*Susjedova se djeca slažu kao rogovi u vreći*). Adjektivum v dílu A mění rod, číslo a pád. Substantivum v N. v dílu C (*brz kao munja*) může změnit své číslo, jen pokud pro změnu v diskursu existují významové

42 FINK-ARSOVSKI 2002: 21-25

podmínky a pokud se nejedná o substantivum, které nemění kategorii čísla. U trojdílných přirovnání s etnikem v dílu C (*pušiti kao Turčin*) jsou možné proměny čísla, ale není ověřené použití adekvátních etnik ženského rodu. Předložkový tvar substantiva v dílu C se nemění, tvar těchto frazémů mohou změnit jen komponenty v dílu A (*mariti za koga, što kao za lanjski snijeg*). U frazémů, u kterých je tvar (prvního) substantiva v dílu C podmíněn adverbium nebo numeralií, je možná proměna komponentu v dílu A (*živjeti kao dva goluba*). Frazémům s adjektivem (participiálním adjektivem) v dílu C se může měnit tvar adjektiva (participiálního adjektiva) v závislosti na tvaru verba nebo adjektiva v dílu A (*izgledati kao naslikan*). Na rozdíl od tohoto typu substantivizované adjektivum v dílu C zůstává nezměněné (*zabavljati se (imati veselja) s čim kao nori s guslama*). Frazém s adverbium v části C může změnit jen tvar komponentu v části A (*sječati se čega kao danas*). U pronominálních frazémů se strukturou kolokace (*sam kao prst*) je možná změna rodu zájmena, při čemž díl C zůstává nezměněný, proměna čísla je možná jen zřídka. V největším počtu případů jsou u trojdílných přirovnání se strukturou věty proměnlivá jen slovesa v dílu A (*košta kao svetog Petra kajgana*), u kterých může dojít ke změně času, způsobu, čísla a rodu.

Úplná paradigmaticnost představuje možnost neomezeného měnění frazému ve shodě s gramatickými kategoriemi jeho komponentů. Tento druh proměnlivosti se u přirovnání nerealizuje.

3.6 Užití přirovnání podle pohlaví

Za zmínku stojí ještě další aspekt užití přirovnání, kterým se Željka Fink-Arsovski⁴³ zabývá. Dle jejích poznatků se část frazémů, v souladu s obrazem daným na pravé straně přirovnání, vztahuje výhradně na osoby mužského nebo ženského pohlaví. Přirovnání typu *lijep kao Apolon* je možné použít jen pro osoby mužského pohlaví. Naproti tomu přirovnání typu *držati se kao vlaška mlada* či *držati se kao drvena Marija* jsou aplikovatelná na osoby jak ženského, tak i mužského pohlaví.

Část frazémů se obrazem daným na pravé straně přirovnání vztahuje k osobám ženského pohlaví, např. *široka kao bracara, tanka kao jadika* apod. Tyto frazémy slouží k popisu těla ženského, nikoli mužského.

43 FINK-ARSOVSKI 2002: 35-36

Přirovnání se zoonymy na pravé straně se chovají jinak. Část z nich se používá, když je řeč o osobách obou pohlaví i přesto, že se obraz vztahuje na samce, např. *derati se kao jarac*, *gladan kao vuk* apod. Část se vztahuje výhradně na muže, např. *bijesan kao bik*, *glup kao konj* apod. V poslední době se paralelně s frazémy se zoonymem *lav* čím dál více používají ty se zoonymem *lavica*. Přirovnání *lukav kao lisica* na pravé straně se zoonymem označujícím samičku se vztahuje k oběma pohlavím. Frazémy mající ve své skladbě živočichy, u kterých je těžké nebo nemožné určit pohlaví, např. *buba*, *mrav*, *crv*, *pčela* apod., se neváží výhradně na osoby mužského nebo ženského pohlaví.

**PRŮZKUM FREKVENCE ZNALOSTI A POUŽÍVÁNÍ
NĚKTERÝCH FRAZEOLOGICKÝCH PŘIROVNÁNÍ**

4 POJETÍ A CÍLE PRŮZKUMU

Cílem tohoto průzkumu se stalo zjištění frekvence používání a znalosti některých vybraných srbských frazeologických přirovnání týkajících se křesťanství, přirovnání spojených s historií oblasti a sousedními národy a některých přirovnání obsahujících antroponyma. Dalším, ne však podružným, cílem se stalo praktické využití tohoto průzkumu, přesněji vypracování překladatelské příručky (srbsko-českého slovníčku), která by sdružovala srbská přirovnání zpracovaná v dotazníkové anketě s jejich sémanticky nejbližšími českými protějšky.

Získávání dat probíhalo terénní dotazníkovou anketou prováděnou na internetovém serveru **vyplnto.cz**⁴⁴. Respondenti byli vybíráni samovýběrem⁴⁵ a principem sněhové koule⁴⁶, z těchto důvodů není možné vzorek respondentů považovat za reprezentativní. Vzhledem k tomu, že většina respondentů jsou studenti, u nichž předpokládáme, že žijí na studentských kolejích, kde se všichni připojují jen z jedné IP adresy, jsme nezvolili možnost „unikátní IP“, která bere v potaz pouze první vyplnění dotazníku z jedné IP adresy a tím zvyšuje výpovědní hodnotu výsledků ankety. Tyto dva fakty problematizují statistické zpracování dat získaných v průzkumu a zpochybňují jeho výsledky. Výsledky statistické analýzy uvádíme i přes jejich značnou nepřesnost a nespolehlivost, jelikož by mohly naznačovat určité trendy a zákonitosti, které by bylo možné dále ověřovat v případném reprezentativním šetření.

Průzkum probíhal od 3. 12. 2010 do 2. 1. 2011, za tu dobu dotazník vyplnilo 92 respondentů, návratnost dotazníků byla 39,2%. Dotazník obsahující 128 otázek se každému zobrazil celý najednou, čímž mohl mnohé potencionální respondenty odradit. Aby se data uložila, musel respondent vyplnit celý dotazník až do konce.

44 Altmanová, K. *Znanje i frekventnost korišćenja frazeoloških poređenja (výsledky průzkumu)*, 2011. Dostupné online na <http://znanje-i-frekventnos-2.vyplnto.cz>.

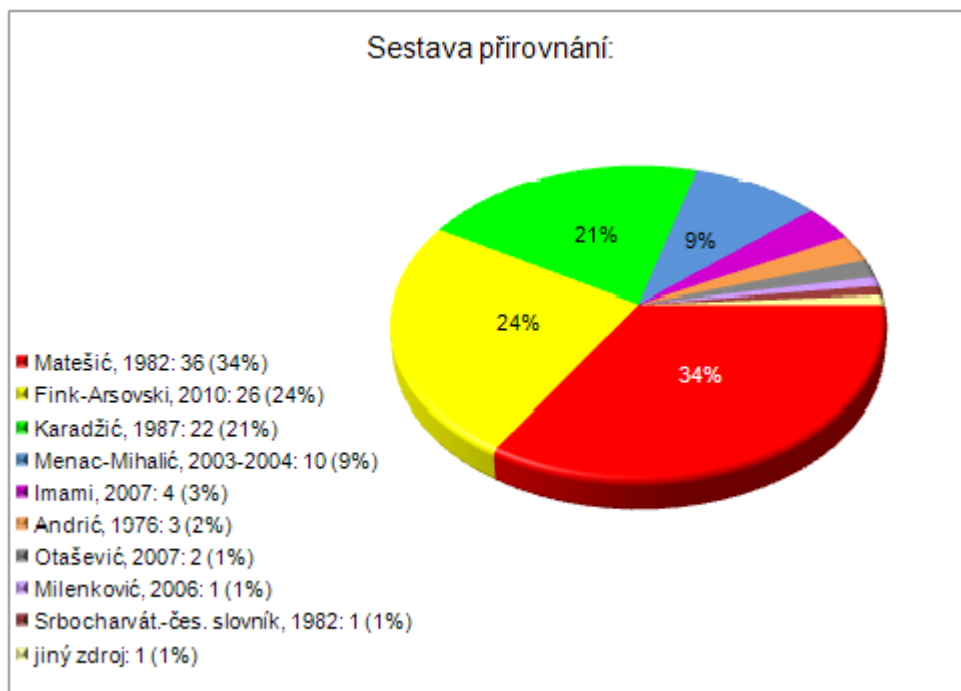
45 Respondent je osloven a sám se rozhodne, zda dotazník vyplní či nevyplní.

46 Oslovený respondent poslal odkaz na anketu dalším lidem, o nichž si myslel, že by mohli zadané otázky zodpovědět.

4.1 Sestava přirovnání použitých v dotazníku

Pro průzkum jsme sestavili soubor 106 frazeologických přirovnání. Původně jich bylo o několik desítek více, ale kvůli větší úspěšnosti vyplňování dotazníku jsme se rozhodli původní počet snížit na stávající.

Nejstarším zdrojem pro excerpci se stala sbírka Vuka Stefanoviće Karadžiće *Srpske narodne poslovice*, z níž jsme čerpali materiál převážně pro hypotézu č. 3. Přirovnání jsme se snažili pokud možno ponechat v původním znění, tedy tak, jak je autor zaznamenal. Nejdůležitějším zdrojem se pro nás stal rozsáhlý *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Josipa Matešiće, z nějž jsme získali přirovnání použitá při ověřování 1., 2. a 5. hypotézy. Přirovnání vzata z tohoto slovníku jsme z jekavské varianty převedli do ekavské, aby více odpovídala spisovnému srbskému jazyku. Dalším objemným zdrojem pro výběr přirovnání byl seznam frazémů analyzovaných ve vědeckých a odborných článcích, který je součástí knihy *Bibliografija hrvatske frazeologije i popis frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima*. Přirovnání vybraná z tohoto seznamu jsme upravili tak, aby odpovídala srbskému standartu, a použili jsme je pro hypotézy 1, 2 a 5. Velmi cenným pramenem se nám stal odborný článek *Hrvatski dijalektni frazemi s antroponimom kao sastavnicom*, z něhož jsme čerpali přirovnání převážně pro hypotézu č. 2 a částečně i hypotézu č. 5. Ze slovníku srbského žargonu Dragoslava Andriće jsme vybrali tři přirovnání, která nám posloužila při ověřování hypotéz č. 5 a 7. Ze slovníku bělehradského žargonu Petrita Imamiho jsme vybrali čtyři přirovnání, pomocí nichž jsme ověřovali pravdivost stejných hypotéz jako v předchozím případě. Posledními dvěma zdroji excerpce byl *Мали српски речник* Đorđe Otaševiće a nakonec ještě práce Tanji Milenković *Идиому у српском језику*. Tyto dvě knihy nám poskytly materiál pro zkoumání pravdivosti hypotézy č. 2. Aby byl výčet kompletní, uvádíme, že jedno heslo bylo vybráno ze *Srbocharvátsko českého slovníku* a druhé na základě ústního podání rodného mluvčího. Podíl jednotlivých pramenů na složení dotazníku je možné si prohlédnout na následujícím grafu.

Graf č. 1

4.2 Koncepce dotazníku

Dotazník byl složen ze tří pomyslných částí (viz Příloha č. 1). První část tvořilo 10 otevřených otázek, které sloužily jako asociační test znalosti některých přirovnání. V této části měli respondenti doplnit na místo komparátu první slovo, které je napadlo. Druhá část byla tvořena 106 otázkami (přirovnáními). U každé otázky (přirovnání) měl respondent na výběr ze čtyř odpovědí: a) znám a aktivně používám (*znam i aktivno koristim*), b) znám, ale nepoužívám (*znam, ali ne koristim*), c) slyšel/slyšela jsem, ale zní mi divně (*čuo/čula sam, ali zvuči mi čudno*) a d) neznám, neslyšel jsem (*ne znam, nisam čuo/čula*), přičemž mohl respondent vybrat vždy jen jednu možnost. Třetí část tvořilo 12 otázek zjišťujících sociologické údaje, tedy pohlaví, věk, původ respondenta (vesnice/město), bydliště respondenta do 15 let (do věku, kdy si člověk vytváří svou vlastní slovní zásobu a absorbuje lexiku, kterou bude dále používat), současné bydliště, obor studia (vzdělání), frekvence čtení beletrie, odborné literatury, časopisů/novin a bible, četnost návštěv bohoslužeb a nakonec původ znalosti přirovnání. Při sestavování dotazníku nám byla cenným zdrojem informací a vzorem sbírka českých přísloví Dany Bittnerové a Franze

Schindlera⁴⁷.

Při statistickém zpracování se možnost volby ze čtyř variant stupně znalosti daného přirovnání ukázala jako ne zcela vhodná, především vzhledem k malému rozsahu hypotéz a velikosti vzorku respondentů. Z těchto důvodů jsme se rozhodli odpovědi na otázky 11-116 překódovat z původních čtyř hodnot na dvě. Sloučili jsme kategorie *čuo/čula sam, ali zvuči mi čudno a ne znam (nisam čuo/čula)* a kategorie *znam i aktivno koristim a znam, ali ne koristim*. První sloučené kategorii jsme přiřadili číselnou hodnotu 0 a druhé 1. V této sloučené variantě tedy řadíme dohromady respondenty, kteří dané přirovnání zaslechli a jeho významem si nejsou zcela jistí, s respondenty, kteří označili výrok za zcela neznámý, do jedné skupiny, kde uvažujeme neznalost daného přirovnání. Do druhé skupiny spadají respondenti, kteří deklarují znalost daného přirovnání, ať už jej sami používají či nikoli.

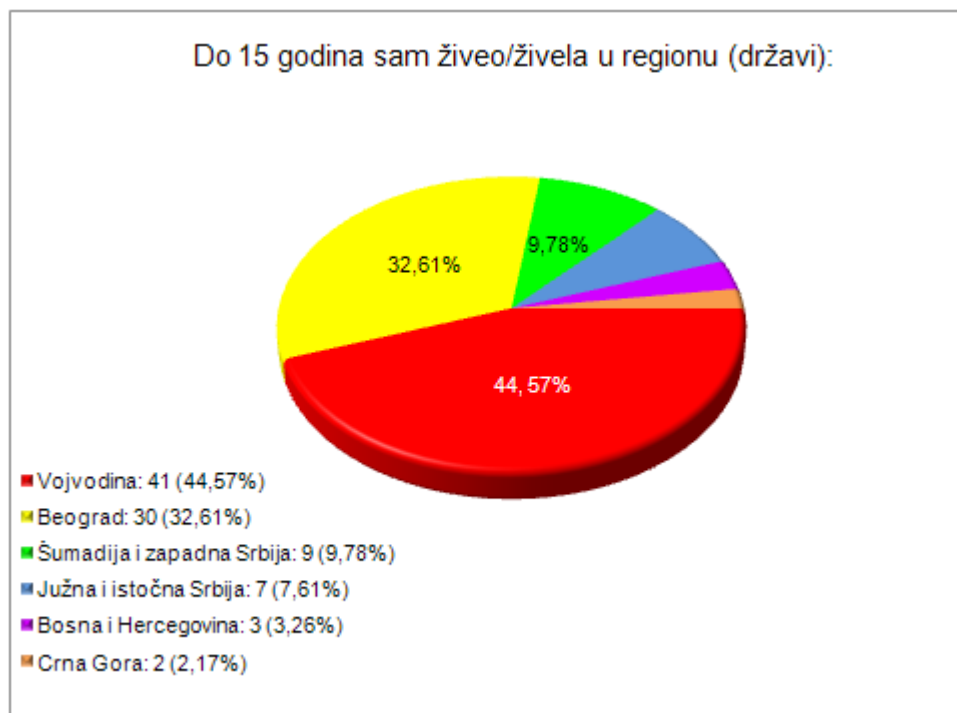
4.3 Vzorek respondentů

Jak už bylo výše zmíněno (viz kapitola 4) respondenti byli vybíráni samovýběrem a principem sněhové koule, dělo se tak přes kontaktní osoby v Bělehradu a v Novém Sadu a také přímo přes kontaktní osoby na Filozofické fakultě Univerzity v Novém Sadu a na Filologické fakultě Univerzity v Bělehradu.

Celkový počet respondentů tvořilo 92 osob, z nichž 75 % (69 respondentů) tvořily ženy a zbylých 25 % (23 respondentů) muži. Valná většina respondentů, přesněji 93,48 % (86 osob) dotázaných, pocházela z věkové skupiny mezi 18-30 lety, na níž byl průzkum zaměřen. Zbylých 6,52 %, tedy 6 respondentů, tvořili lidé starší 30 let. Z měst pocházelo 89,13 % (82) respondentů, z venkova 10,87 % (10) respondentů. V současnosti 50 % (46) respondentů žije v Bělehradu (v centrálním Srbsku), 34,79 % (32) dotázaných žije v Novém Sadu (ve Vojvodině) a zbylých 15,22 % (14) žije mimo tyto dvě oblasti. Vzdělání v humanitním oboru získalo či momentálně absoluuje 58,69 % (54) respondentů. Další početnější skupina, přesněji 25 % (23) dotázaných, byli ti, kteří studují či vystudovali obor mimo nabízené možnosti. Obor s technickým zaměřením studuje či zakončilo 9,87 % (9) respondentů a umělecké obory studuje 6,52 % (6) dotázaných. Dalším sociologickým

47 Bittnerová, D., Schindler, F. *Česká přísloví: Soudobý stav konce 20. století*. Karolinum : Praha, 1997.

aspektem, který jsme sledovali, bylo bydliště respondentů do věku 15 let (viz Graf č. 2).

Graf č. 2

4.4 Stanovené hypotézy

Pro prováděný průzkum jsme si stanovili následujících sedm hypotéz a ke každé z nich jsme přiřadili jednotlivá přirovnání či skupiny přirovnání.

Hypotéza č.1

Předpokládáme, že přirovnání s komponentou *Turčin* či *turski* budou známější v centrálním Srbsku (Beograd) než ve Vojvodině (Novi Sad).

CAREVINA	zadužiti se kao Turska Carevina
GROBLJE	proći/prolaziti kao kraj (pored, pokraj) turskog (čifutskog) groblja
SELAM	oko toga ima mnogo zaprdica kao oko turskoga selama
TURČIN	lagati kao Turčin
	navaditi se kao Turčin na kmetinu
	nuditi kao Turčin verom

	piti kao Turčin
	psovati kao Turčin
	pušiti kao Turčin

Hypotéza č. 2

Předpokládáme, že většina respondentů bude znát přirovnání spojená s křesťanstvím.

BIBLIJA	star/mator kao biblija
BOG	kao bog i šeširdžija
	moliti koga kao Boga
	stajati kao drveni bog
	gledati [u] koga kao [u] Boga
	ko Bog
BOŽIĆ	kao Božić i Badnji dan
CRKVA	čisto kao u crkvi
	tišina (tiho) kao u crkvi
DEVICA	čist kao blažena devica Marija
ĐAVO	bežati od koga/čega kao đavo od krsta
	patiti (mučiti se) kao đavo u plitkoj vodi
	raste kao da ga đavoli za uši vuku
	ružan kao đavo
	sedeti (vrpoljiti se) kao đavo na džombi
GREH	ružan kao smrtni greh (sedam smrtnih grehova)
ILIJA	kao sveti Ilija [galamiti, grmjeti, letjeti, voziti se itd.]
	obučiti se kao za svetog Iliju
ISUS	pravedan kao Isus
	razapet je kao Isus
	(na)mučiti se kao Isus
JOB	stajati (ukipiti se) kao sveti Job
	siromašan kao Job
	strpljiv kao Job
LAZAR	ležati kao Lazar
MARIJA	stajati kao drvena Marija
OČENAŠ	znati/govoriti što kao očenaš
	(lako, jednostavno) kao očenaš
PASULJ	ići (pristajati) kao pasulj na Božić

PETAR	koštati (stajati) kao svetoga Petra kajgana
	natući koga kao svetog Petra kajganu
POP	ići glatko komu kao popu kod oltara
SOLOMON	mudar/pametan kao Solomon

Hypotéza č. 3

Předpokládáme, že přirovnání z 19. století se v současnosti již nepoužívají.

AMIN	najzadnji kao i amin u očenašu
CAR	prokopsati kao turski car na Senti (1697. godine)
ČIFUT(IN)	izbuljiti oči kao sarajevski čifutin
	skinuti se kao čifuti u avru
FATA	smazati (krpiti) kao Fata pitu
GRK	jesti govna kao Grk hajvar
	nuditi se kao Grci u arište
JEMIN	zamisliti se kao jemin o Martu
LACMAN	To ti se zna kao Lacmanu Božić
MUHAMED	navaliti kao Muhamed u raj
NASREDIN HODŽA	kao Nasredin Hodža
NASTA	urediti kao Nasta taške
RALO	reve na stranu kao Markovo ralo
SELAM	oko toga ima mnogo zaprdica kao oko turskoga selama
SOČIVO	nametati se kao sočivo na Božić
SVATOVI	kao srpski svatovi
SVETAC	osušiti se kao ciganski svetac [u odžaku]
TANJIR	kao Erdeljski tanjir
TUDEŠAK	piti kao Tudešak
TURČIN	navaditi se kao Turčin na krmetinu
	nuditi kao Turčin verom
VLAH	psovati kao Vlah s koca

Hypotéza č. 4

Předpokládáme, že respondenti nejsou zvyklí přirovnání *lagati kao Turčin* používat.

TURČIN	lagati kao Turčin
---------------	-------------------

Hypotéza č. 5

Předpokládáme, že přirovnání spojená s areálem a národy i místy v bezprostřední blízkosti jsou všeobecně známá.

ALVA	ići (prodavati se) kao alva
ARAP	crn kao Arap
BEG	živeti/osećati se/osetiti se kao [mali] beg [u Hercegovini]
BOSANAC	glup kao Bosanac kao Bosanac [biti, izgledati]
BOSNA	siguran kao Bosna
BOZA	biti bistar kao boza
BULA	kao bula u jagode vredi kao buli gaće
CEKIN	žut kao cekin
CIGAN	crn kao Cigan menjati nešto kao Cigan konja živeti kao Cigani
CIGANIN	lagati kao Ciganin
CIGANKA	kao Ciganka [biti, izgledati]
CRNOGORAC	lenj kao Crnogorac
DINAR	pasti kao dinar
DODOLA	mokar kao dodola obučena kao dodola
DRINA	kriv ko Drina
GRČKA	dužan kao Grčka nadrjljati kao Grčka
GRK	buniti se (derati se i sl.) kao Grk u hapsu
KRALJEVIĆ	jak kao Kraljević Marko biti (izgledati) kao Marko Kraljević
MUJO	biti [glup] [kao] [pravi] Mujo [iz Doboja]
MLADA	čuditi se kao vlaška mlada držati se kao nova (vlaška, seljačka, seoska) mlada
NEMAC	ko mali Namac ubiti ko Nemca ubio se ko Namac!
PARA	znati (poznavati) koga kao staru (svoju) paru

PAŠA	živeti kao paša
RED	sve u redu kao u Beču
SARMA	skočile mu oči ko kafanske sarne
ŠVABO	natezati kao Švabo s gaćama
	srediti koga kao Švabo Bosnu
	kao Švabo tra-la-la [ponavljati, govoriti i sl.]
VLAH	izmesiti (smotati) koga kao Vlah pitu
ŽIDOV	mrmljati kao stari Židov
	škrt kao Židov

Hypotéza č. 6

Předpokládáme, že přirovnání *raditi kao Alija Sirotanović* není pro zkoumaný vzorek respondentů aktuální.

ALIJA	raditi kao Alija Sirotanović
--------------	------------------------------

Hypotéza č. 7

Předpokládáme, že přirovnání vybraná ze slovníku bělehradského žargonu Petrita Imamiho⁴⁸ a ze slovníku srbského žargonu Dragoslava Andriće⁴⁹, nejsou ustálené frazémy. Proto předpokládáme, že tato přirovnání většina respondentů nebude znát.

GOBLEN	ko goblen
MARKO	ko Kraljević Marko i ping-pong
NEMAC	ko mali Nemač
	ubiti ko Nemač
	ubio se ko Nemač!
SARMA	skočile mu oči ko kafanske sarne
ZABAVNIK	ko zabavnik

48 Imami, P. *Beogradski frajerski rečnik*. NNK International : Beograd, 2007.

49 Андрић, Д. *Речник жаргона: Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*. Београдски издавачко-графички завод : Београд, 1976.

5 VYHODNOCENÍ DAT ZÍSKANÝCH V ANKETĚ

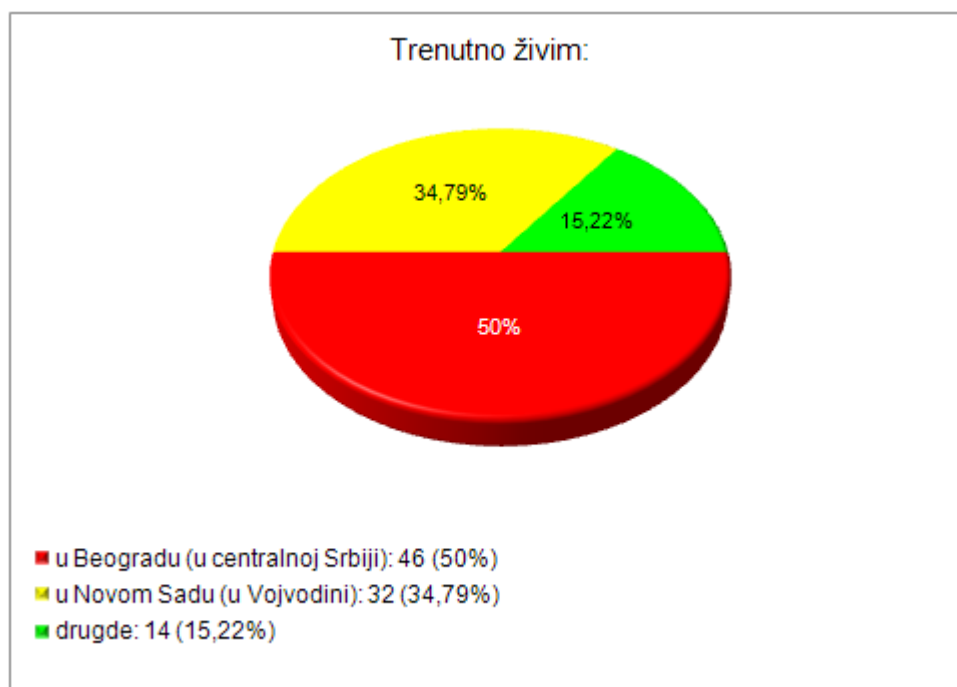
5.1 Vyhodnocení hypotéz

Pro všechny analýzy jsme zvolili hladinu významnosti 0,05, což znamená, že hypotézu můžeme potvrdit či vyvrátit s 95% jistotou.

Hypotéza č. 1

Předpokládáme, že přirovnání s komponentou *Turčin* či *turski* budou známější v centrálním Srbsku (Beograd) než ve Vojvodině (Novi Sad).

Pro tuto hypotézu jsme zvolili metodu analýzy rozptylu, kde závisle proměnnou byl počet přirovnání obsahujících komponentu *Turčin* nebo *turski* známých respondentovi a jako faktor sloužilo místo současného bydliště, které bylo rozděleno do tří kategorií – u *Beogradu* (u *centralnoj Srbiji*), u *Novom Sadu* (u *Vojvodini*) a *drugde*.

Graf č. 3

Naši hypotézu týkající se závislosti znalosti přirovnání respondentů na místě

bydliště se **nepodařilo ani potvrdit, ani vyvrátit**. Pro uvedený test je hladina významnosti 0,691, test tedy nevyšel signifikantní.

Uvažovali jsme i o závislosti znalosti zkoumaných přirovnání na místě, kde respondent pobýval do svých 15 let (viz Graf č. 2). Ovšem i v tomto případě byl výsledek podobný jako v předchozím.

Z odpovědí vyplněných v dotaznících lze však odvodit jisté regionální rozdíly ve znalosti jednotlivých přirovnání. Pokud vezmeme soubor všech 106 přirovnání obsažených v dotazníku, pak na hladině významnosti 0,05 (tj. s 95% jistotou) nemůžeme ani potvrdit, ani vyvrátit, že by mezi znalostí a používáním přirovnání existoval nějaký rozdíl mezi mluvčími z Bělehradu a z Vojvodiny. Podíváme-li se však na jednotlivá přirovnání, pak můžeme ze získaných dat odvodit, která přirovnání jsou typičtější pro Bělehrad a která pro Vojvodinu.

Jako výrazně známější v Bělehradu a současně ve Vojvodině známá méně než pro 50 % dotázaných se ukázala přirovnání:

- *natući koga kao svetog Petra kajganu*
- *kao sveti Ilija [galamiti, grmjeti, letjeti, voziti se itd.]*

Opačná situace pak nastává u přirovnání (jsou výrazně typičtější pro Vojvodinu a v Bělehradu známá pro méně než 50 % dotázaných):

- *lagati kao Ciganin*
- *ubiti se ko Nemas*

Pokud bychom si však nestanovili tak přísná kritéria a vypsali pouze seznam přirovnání, která jsou v jednom regionu známější alespoň o 5 % než ve druhém, pak můžeme za přirovnání typičtější pro Bělehrad označit přirovnání v tabulce č. 1:

Přirovnání	v Bělehradu zná	ve Vojvodině zná	rozdíl
koštati (stajati) kao svetoga Petra kajgana	90,00%	70,73%	19,27%
ići (prodavati se) kao alva	90,00%	82,93%	7,07%
(na)mučiti se kao Isus	86,67%	80,49%	6,18%
dužan kao Grčka	80,00%	68,29%	11,71%
škrt kao Židov	80,00%	68,29%	11,71%

držati se kao nova (vlaška, seljačka, seoska) mlada	70,00%	53,66%	16,34%
natući koga kao svetog Petra kajganu	63,33%	43,90%	19,43%
živeti kao paša	63,33%	51,22%	12,11%
kao sveti Ilija [galamiti, grmjeti, letjeti, voziti se itd.]	60,00%	43,90%	16,10%
znati (poznavati) koga kao staru (svoju) paru	60,00%	51,22%	8,78%
kao bog i šeširdžija	50,00%	29,27%	20,73%
psovati kao Turčin	46,67%	34,15%	12,52%
biti (izgledati) kao Marko Kraljević	43,33%	24,39%	18,94%
ko zabavnik	43,33%	24,39%	18,94%
raste kao da ga đavoli za uši vuku	36,67%	24,39%	12,28%
obučiti se kao za svetog Iliju	36,67%	24,39%	12,28%
skočile mu oči ko kafanske sarme	33,33%	17,07%	16,26%
piti kao Turčin	33,33%	24,39%	8,94%
kao Božić i Badnji dan	33,33%	24,39%	8,94%
čuditi se kao vlaška mlada	23,33%	9,76%	13,58%
žut kao cekin	23,33%	17,07%	6,26%
siguran kao Bosna	20,00%	7,32%	12,68%
ići (pristajati) kao pasulj na Božić	16,67%	0,00%	16,67%
raditi kao Alija Sirotanović	16,67%	9,76%	6,91%
navaliti kao Muhamed u raj	13,33%	7,32%	6,02%
urediti kao Nasta taške	10,00%	2,44%	7,56%
ležati kao Lazar	10,00%	4,88%	5,12%
psovati kao Vlah s koca	10,00%	4,88%	5,12%
patiti (mučiti se) kao đavo u plitkoj vodi	10,00%	4,88%	5,12%

Tabulka č. 1

Stejným způsobem bychom mohli vyčlenit přírovnání typičtější pro Vojvodinu, která si můžeme prohlédnout v tabulce č. 2:

Přírovnání	v Bělehradu zná	ve Vojvodině zná	rozdíl
proći/prolaziti kao kraj (pored, pokraj) turskog (čifutskog) groblja	90,00%	95,12%	5,12%
prokopsati kao turski car na Senti (1697.godine)	83,33%	90,24%	6,91%

crn kao Arap	83,33%	90,24%	6,91%
stajati kao drvena Marija	80,00%	85,37%	5,37%
glup kao Bosanac	73,33%	80,49%	7,15%
tišina kao u crkvi	66,67%	80,49%	13,82%
menjati nešto kao Cigan konja	53,33%	68,29%	14,96%
jak kao Kraljević Marko	60,00%	65,85%	5,85%
ubiti ko Nemca	53,33%	65,85%	12,52%
čist kao blažena devica Marija	53,33%	63,41%	10,08%
lagati kao Ciganin	46,67%	63,41%	16,75%
ubiti se ko Namac	16,67%	53,66%	36,99%
biti [glup] [kao] [pravi] Mujo [iz Doboja]	20,00%	39,02%	19,02%
srediti koga kao Švabo Bosnu	26,67%	34,15%	7,48%
pasti kao dinar	23,33%	31,71%	8,37%
zadužiti se kao Turska Carevina	20,00%	31,71%	11,71%
kao srpski svatovi	20,00%	29,27%	9,27%
ko mali Namac	16,67%	26,38%	10,16%
mokar kao dodola	10,00%	26,38%	16,83%
natezati kao Švabo s gaćama	3,33%	21,95%	18,62%
kao bula u jagode	6,67%	14,63%	7,97%
nuditi kao Turčin verom	3,33%	14,63%	11,30%
obučena kao dodola	3,33%	14,63%	11,30%
strpljiv kao Job	6,67%	12,20%	5,53%
najzadnji kao i amin u očenašu	6,67%	12,20%	5,53%
stajati kao drveni bog	3,33%	9,76%	6,42%

Tabulka č. 2

Každý respondent znal průměrně 3,28 z devíti zkoumaných přirovnání. Nevyskytl se jediný respondent, který by znal všech 9 přirovnání, každý respondent znal však alespoň 1 ze zkoumaných přirovnání. Žádný z respondentů neznal více než 7 přirovnání. Nejvíce respondentů, přesněji 35 (viz Příloha č. 2, tab. č. 1), znalo dva ze zkoumaných výroků. Při podrobnější analýze jsme zjistili, že dvě nejznámější přirovnání z této kategorie jsou: *pušiti kao Turčin*, které znají všichni respondenti, a *proći/prolaziti kao kraj (pored, pokraj) turskog (čifutskog) groblja*, které také znala většina respondentů (viz Příloha č. 4).

Hypotéza č. 2

Předpokládáme, že většina respondentů bude znát přirovnání spojená s křesťanstvím.

Při analýze této hypotézy jsme nejprve u každého respondenta stanovili počet přirovnání s křesťanskou tematikou, která označil za známá, a poté jsme vypočetli střední hodnoty pro celý soubor. Ukázalo se, že v daném vzorku jeden respondent zná průměrně 15,86 z 33 přirovnání zkoumaných v této hypotéze. Nejvíce respondentů, přesněji 11, uvádí, že zná 15 zkoumaných výroků. Podle kumulativních procent 50 % respondentů zná maximálně 15 a 75 % dotázaných zná maximálně 18 přirovnání tohoto typu (viz Příloha č. 2, tab. č. 2). Avšak i přesto, že jsou tato čísla poměrně vysoká, musíme konstatovat, že se pro tento vzorek respondentů a vzorek vybraných přirovnání s křesťanskou tematikou naše hypotéza **nepotvrdila**, jelikož nadpoloviční většina dotázaných neprokázala znalost 17 a více zkoumaných přirovnání. Tento výsledek však může mít souvislost i s tím, že jsme mnohá přirovnání tohoto typu čerpali z chorvatských zdrojů. Pro příklad uvádíme tři přirovnání, která jsou pravděpodobně mnohem typičtější pro chorvatský než pro srbský prostor: *siromašan kao Job* (zná 9,8 % respondentů), *strpljiv kao Job* (zná 8,7 % respondentů) a *stajati (ukipiti se) kao sveti Job* (znají jen 2,2 % respondentů).

Přestože se hypotéza sama omezuje jen na míru znalosti, využili jsme data, která jsme měli k dispozici, a pokusili jsme se najít některé faktory, které by mohly mít vliv na znalost tohoto typu přirovnání. Nejdříve jsme statisticky prověřili závislost znalosti na místě současného bydliště a bydliště do 15 let. Avšak ani u jednoho z těchto dvou faktorů se závislost nepodařila prokázat. Proměnné týkající se náboženského života jsme upravili tak, že jsme respondenty vždy rozdělili pouze do dvou skupin (původně respondenti vybírali ze 4 možných odpovědí) – na ty, kteří nikdy nechodí na bohoslužby či nečtou bibli, a na ty, kteří danou činnost někdy vykonávají (bez ohledu na to jak často). Tento krok jsme provedli proto, že některé původní kategorie byly velmi málo obsazené, což by zkreslovalo výsledky. Pro ověření vlivu obou těchto proměnných na znalost přirovnání jsme použili dvouvýběrový t test. V obou případech vyšel rozdíl mezi průměry signifikantní. Můžeme tedy konstatovat, že respondenti, kteří alespoň někdy chodí do kostela, znají více přirovnání s křesťanskou tematikou než ti, kteří do kostela nechodí nikdy. Průměrně je to zhruba o tři přirovnání více. Podobně je tomu i u čtení bible –

respondenti, kteří bibli alespoň někdy čtou, znají přirovnání více. Zde je ale nutno poznamenat, že se v obou případech jednotlivé skupiny respondentů do značné míry shodují. Tudiž lze předpokládat, že respondenti, kteří čtou bibli, také chodí do kostela, i když to nemusí platit bezezbytku.

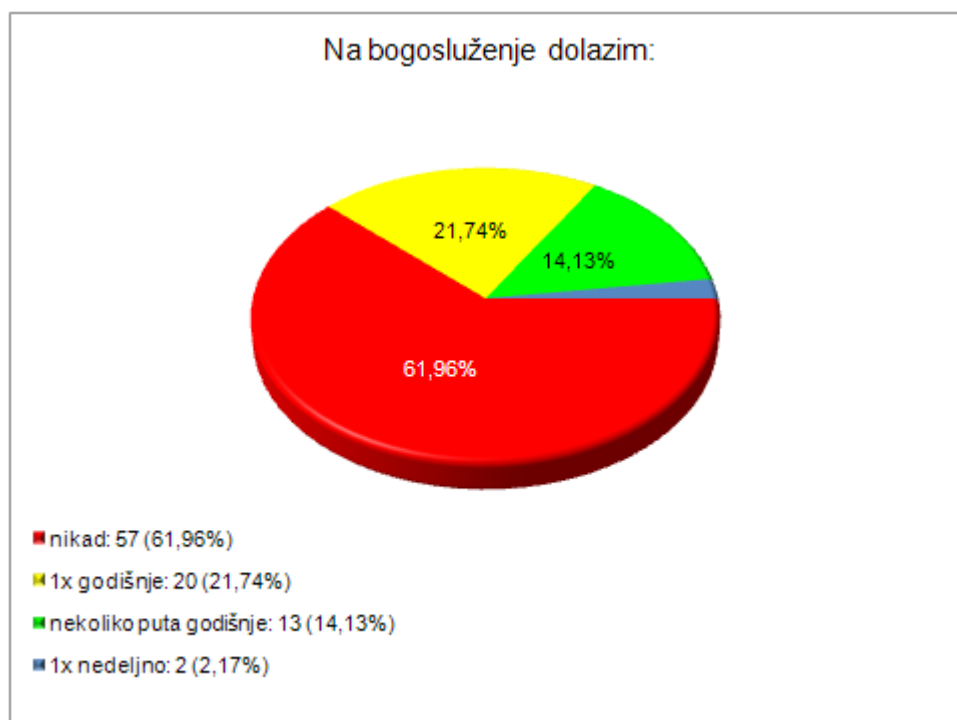
Při analýze znalosti jednotlivých přirovnání jsme se dobrali zajímavých výsledků a rozdílů. Například přirovnání *ići glatko komu kao popu kod oltara*, ač bylo vybráno ze slovníku Josipa Matešiće⁵⁰ a tudíž by mělo být známé jak v Chorvatsku, tak i v Srbsku, se ukázalo být neznámým pro 90,2 % všech respondentů, podle čehož by se dalo usuzovat, že toto přirovnání by mohlo být rozšířenější v Chorvatsku než v Srbsku nebo že toto přirovnání již není aktuální. Překvapivě přirovnání *ležati kao Lazar*, které je na území Česka používané a stále aktuální, nezná 89,1 % respondentů. Jelikož bylo toto přirovnání vybráno ze stejné knihy⁵¹ jako předchozí, dala by se opět usuzovat větší četnost používání tohoto výroku na území Chorvatska. Stejně závěry se nám nabízejí i v případě následujících přirovnání: *ići (pristajati) kao pasulj na Božić* (zná 8,7 % respondentů), *stajati kao drveni bog* (zná 12 % respondentů), *patiti (mučiti se) kao đavo u plitkoj vodi* (zná 7,6 % respondentů) a *sedeti (vrpoljiti se) kao đavo na džombi* (zná 8,7 % respondentů).

Na rozdíl od předchozího výčtu spíše chorvatských či neaktuálních přirovnání jsou následující přirovnání pro náš vzorek respondentů prokazatelně aktuální a na území Srbska stále používané: *star/mator kao biblija* (zná 97,8 % respondentů), *ko Bog* (znají všichni respondenti), *(na)mučiti se kao Isus* (zná 85,9 % respondentů), *bežati od koga/čega kao đavo od krsta* (zná 98,9 % respondentů), *moliti koga kao Boga* (zná 92,4 % respondentů), *ružan kao đavo* (92,4 % respondentů) a *gledati [u] koga kao [u] Boga* (zná 97,8 % respondentů).

Při analýze závislosti znalosti jednotlivých přirovnání na četnosti návštěv bohoslužeb jsme v některých případech zjistili pro daný vzorek respondentů statisticky významné rozdíly. Je nutno ještě zmínit, že vzorek respondentů alespoň jednou ročně navštěvujících bohoslužby čítal 35 (38,04 %) jedinců a vzorek respondentů, kteří na bohoslužbu nikdy nechodí, 57 (61,96 %) osob.

50 MATEŠIĆ 1986: 493

51 Tamtéž: 304

Graf č. 4

Například v případě výroku *raste kao da ga đavoli za uši vuku*, ač ho 70,7 % respondentů nezná, tak rozdíl mezi těmi, kteří ho znají a chodí alespoň jednou ročně na bohoslužbu (42,9 % respondentů), a těmi, kteří ho znají a na bohoslužby nechodí (21,1 % respondentů), je statisticky významný. Podobně tomu je i u přirovnání *čisto kao u crkvi*, kdy při celkové 17% znalosti, jen 10,5 % respondentů, kteří na bohoslužby nikdy nechodí, a 31,4 % respondentů, kteří na bohoslužby chodí alespoň jednou ročně, uvedli toto přirovnání jako známé. Velmi signifikantní byl rozdíl ve znalosti přirovnání *kao sveti Ilija [galamiti, grmjeti, letjeti, voziti se itd.]*, které je celkově známé 52,2 % dotázaných. Toto přirovnání znalo 74,3 % respondentů, kteří chodí alespoň jednou ročně do kostela a jen 38,6 % těch, kteří na bohoslužby nikdy nechodí. Významný rozdíl mezi těmito dvěma zkoumanými skupinami jsme zaznamenali i u výroku *(lako, jednostavno) kao očenaš*. Kdy nadpoloviční většina (54,3 %) respondentů navštěvujících bohoslužby alespoň jednou ročně a jen třetina (33,3 %) respondentů nikdy nenavštěvujících bohoslužby uvedla znalost daného přirovnání. Podobně tomu bylo i u přirovnání *kao Božić i Badnji dan, ružan kao smrtni greh (sedam smrtnih grehova) a stajati kao drvena Marija*. Tím se nám znovu potvrzuje výše zmíněná závislost znalosti přirovnání tohoto typu na četnosti návštěv bohoslužeb, popř. na četnosti četby bible.

Hypotéza č. 3

Předpokládáme, že přirovnání z 19. století se v současnosti již nepoužívají.

Pro vzorek respondentů, který jsme měli k dispozici se naše hypotéza **potvrdila**. Bylo zjištěno, že z 92 dotázaných některé z vybraných 22 přirovnání z 19. století⁵² používá 8 respondentů, nejvíce však každý dvě. Alespoň jeden respondent používá 6 přirovnání z tohoto souboru. Konkrétně jsou to následující přirovnání:

- *smazati (krpiti) kao Fata pitu* (3 respondenti),
- *kao Nasredin hodža* (2 respondenti),
- *psovati kao Vlah s koca* (2 respondenti),
- *nametati se kao sočivo na Božić* (1 respondent),
- *jesti govna kao Grk hajvar* (1 respondent),
- *navaditi se kao Turčin na kmetinu* (1 respondent).

Každý jeden respondent z našeho vzorku používá průměrně 0,11 % přirovnání z této skupiny.

Pro hlubší vhled do problematiky jsme rozšířili svou pozornost na všechny respondenty, kteří uvedli, že určité přirovnání z dané skupiny znají, bez ohledu na to, zda jej aktivně používají. I zde jsme se dobrali podobného výsledku jako v případě používání této skupiny výroků. Jeden respondent zná průměrně 1,5 přirovnání z 19. století, avšak 40 z 92 respondentů nezná ani jedno přirovnání z daného souboru. Problém však můžeme nazírat z opačné strany, je možné konstatovat, že každé přirovnání zná průměrně 6,5 dotázaných, což představuje asi 7 % celkového počtu respondentů (pro srovnání můžeme uvést, že přirovnání vybraná pro 2. nebo 5. hypotézu zná průměrně 48 %, respektive 45 % respondentů). I při rozšíření hypotézy o pasivní znalost lze tedy tvrdit, že se hypotéza potvrdila.

Průměrné počty ne vždy zcela výstižně popisují realitu, proto jsme naši pozornost zaměřili ještě na jednotlivá přirovnání. Většinu přirovnání uvedli jako známou pouze jednotlivci, některá jsou však našemu vzorku známější. Jako hranici jsme zvolili 10 % z celkového počtu respondentů (což odpovídá přibližně deseti jedincům). Opět uvádíme všechna přirovnání, která vyhovují popsané podmínce:

52 Tato přirovnání byla extrahována z Караџић, Вук Стефановић (1987). *Српске народне пословице*. Београд: Просвета. Tato přirovnání jsme přitom nenašli v žádném jiném slovníku či soupisu srbských frazémů.

- *kao srpski svatovi* (uvedlo jako známé 23 respondentů, což představuje ¼),
- *smazati (krpiti) kao Fata pitu* (21 respondentů),
- *kao Nasredin hodža* (16 respondentů),
- *navaliti kao Muhamed u raj* (12 respondentů),
- *nuditi kao Turčin verom* (10 respondentů).

Je nutné ještě poznamenat, že mezi vybranými přirovnáními nebylo žádné, které by alespoň jeden respondent neoznačil za známé.

Abychom získali ještě podrobnější informace, zaměřili jsme se na některé charakteristiky respondentů. Předpokládali jsme, že tato archaická přirovnání by mohla být známější jednak respondentům, kteří studují či vystudovali nějaký humanitní obor, a těm, kteří často čtou beletrii. V obou případech však test nevyšel signifikantní. Nemůžeme tedy tvrdit, že by studijní obor či frekvence četby beletrie měly vliv na znalost zkoumané skupiny přirovnání.

Hypotéza č. 4

Předpokládáme, že respondenti nejsou zvyklí přirovnání *lagati kao Turčin* používat.

Přirovnání *lagati kao Turčin* používá podle svého tvrzení jen 6 respondentů, pasivní znalost deklaruje dalších 9 dotázaných. Výrok je tedy známý 16,3 % respondentů. Tento výsledek naši hypotézu jednoznačně **potvrzuje**.

Graf č. 5

K této hypotéze jsme dospěli po přečtení článku Dragany Mršević-Radović⁵³, podle níž toto přirovnání pravděpodobně vzniklo z verše P. P. Njegoše „*Trgovac mi laže sa smjehom, / žena laže suze prosipljući, / niko krupno ka Turčin ne laže.*“, kdy tento verš někdo interpretoval jako národní rčení. Podle slov Dragany Mršević-Radović není v národní frazeologii přímo potvrzeno, že se Turkům tato vlastnost připisuje, což se nám potvrdilo i v našem průzkumu.

Hypotéza č. 5

Předpokládáme, že přirovnání spojená s areálem a národy i místy v bezprostřední blízkosti jsou všeobecně známá.

Jeden respondent zná průměrně 18,65 přirovnání spojených s okolními národy a zeměmi, což tvoří 45,5 % výroků (viz Příloha č. 2, tab. č. 3). Nejčastějším počtem známých výroků je 21, tolik jich uvedlo 12 dotázaných. Dále jsme zjistili, že žádný respondent neznal méně než 7, ale ani více než 34 ze zkoumaných přirovnání. Pokud se zaměříme na jednotlivá přirovnání, ne na respondenty, zjistíme, že 19 výroků z 41, tj. necelou polovinu (46 %), zná nadpoloviční většina dotázaných, tedy více než 46 respondentů. Jedno přirovnání zná průměrně 41,9 respondentů. Musíme

⁵³ Mršević-Radović, D. Pojam laži u srpskoj frazeologiji. In: *Frazeologija a jezykove obrazy swiata przelomu wieków*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego : Opole, 2007. s. 237-242.

konstatovat, že se naše hypotéza **nepotvrdila** navzdory tomu, že jsou všechny tyto výsledky poměrně vysoké.

Jako známější se ukázala následující přirovnání (jako známé je uvedlo nejméně 75 % respondentů):

- *lenj kao Crnogorac* (zná 91 respondentů),
- *ići (prodavati se) kao alva* (81 respondentů),
- *crn kao Arap* (81 respondentů),
- *crn kao Cigan* (81 respondentů),
- *kriv ko Drina* (80 respondentů),
- *kao Ciganka [biti, izgledati]* (78 respondentů),
- *živeti kao Cigani* (76 respondentů),
- *glup kao Bosanac* (73 respondentů),
- *biti bistar kao boza* (69 respondentů).

Budeme-li se zajímat konkrétně jen o aktivní používání daných přirovnání, dostaneme čísla značně nižší. Jeden respondent používá průměrně 4,71 přirovnání z tohoto souboru (viz Příloha č. 2, tab. č. 4). Nejvíce dotázaných (17) používá pouze jedno přirovnání. Pro úplnost uvádíme přirovnání, která se ukázala být nejpoužívanějšími (vybrali jsme ta, která používá nejméně 20 respondentů):

- *lenj kao Crnogorac* (užívá 49 respondentů),
- *ići (prodavati se) kao alva* (34 respondentů),
- *dužan kao Grčka* (30 respondentů),
- *crn kao Cigan* (27 respondentů),
- *živeti kao Cigani* (27 respondentů),
- *kao Ciganka [biti, izgledati]* (27 respondentů),
- *crn kao Arap* (23 respondentů),
- *kao Bosanac [biti, izgledati]* (23 respondentů),
- *biti bistar kao boza* (21 respondentů).

Ještě uveďme, že tři přirovnání neuvedl žádný respondent jako používaná, a to konkrétně: *siguran kao Bosna*, *srediti koga kao Švabo Bosnu* a *mrmeljati kao stari Židov*.

Hypotéza č. 6

Předpokládáme, že přirovnání *raditi kao Alija Sirotanović* není pro zkoumaný vzorek respondentů aktuální.

Přirovnání *raditi kao Alija Sirotanović* aktivně používají 3 respondenti, pasivní znalost uvádí 10 respondentů. Výrok je znám 14,13 % dotázaných, čímž se **potvrzuje** naše hypotéza, že toto přirovnání pro zkoumaný vzorek respondentů není již aktuální.

Graf č. 6

Vzhledem k tomu, že jsme měli k dispozici i malý vzorek (6) respondentů, kteří překračují věkovou hranici 18-30 let, pokusili jsme se zjistit, jestli existuje nějaká závislost mezi znalostí tohoto přirovnání a věkem. Bohužel náš vzorek respondentů byl příliš malý na to, aby se nějaký větší rozdíl podařilo prokázat.

Hypotéza č. 7

Předpokládáme, že přirovnání vybraná ze slovníku bělehradského žargonu Petrita Imamiho a ze slovníku srbského žargonu Dragoslava Andriće, nejsou ustálené frazémy. Proto předpokládáme, že tato přirovnání většina respondentů nebude znát.

Jeden respondent zná průměrně 2 přirovnání z této skupiny. Nejvíce (celkem 44) dotázaných zná jedno či dvě ze zkoumaných hesel. Každé přirovnání zná

průměrně 19 respondentů, což je přibližně pětina. Tato hypotéza se **potvrdila**.

Přirovnání	Počet respondentů, kteří znají	Podíl respondentů, kteří znají	Počet respondentů, kteří užívají
ko goblen	13	14,00%	0
ko mali Nemac	22	24,00%	1
ko Kraljević Marko i ping-pong	7	8,00%	1
ubiti ko Nemca	52	57,00%	8
skočile mu oči ko kafanske sarme	26	28,00%	7
ko zabavnik	30	33,00%	6
ubiti se ko Nemac	34	37,00%	8

Tabulka č. 3

Z tabulky č. 3 je patrné, že některá přirovnání jsou skutečně málo známá, jak jsme v hypotéze předpokládali. Některá jsou ovšem známá poměrně velkému počtu respondentů, což se týká především přirovnání obsahující komparátum *Nemac*, která byla zároveň zkoumána i v hypotéze č. 5. Frekvence používání zkoumaných přirovnání, jak můžeme zjistit z tabulky č. 3, je velmi malá.

5.2 Vyhodnocení testu asociační znalosti přirovnání

Test asociační znalosti přirovnání byl koncipován prvními deseti otevřenými otázkami dotazníku, kdy měl každý respondent na pravou stranu za komparátor *kao* vždy doplnit první komparátum, které se mu vybavilo. Prvních 10 otázek bylo nepovinných a to především proto, aby otevřené otázky neodradily příliš mnoho respondentů. I přes tuto skutečnost se horní hranice odpovědí pohybovala kolem 89 a dolní hranice byla 71 odpovědí (viz Příloha č. 3). Tímto testem jsme zjišťovali, jaká přirovnání jsou pro většinu respondentů nejběžnější a zároveň i to, jestli si jako první alespoň jeden respondent vybaví některé z 15 námátkou vybraných přirovnání ze zkoumané sestavy.

U první otázky jsme zjišťovali znalost přirovnání *mudar/pametan kao*

Solomon. Tuto odpověď uvedl jen jeden z celkového počtu 83 respondentů⁵⁴. Nejčastěji respondenti uváděli odpověď *pčela/pčelica* (46 % respondentů) a dále pak komparátum *sova* (23 % respondentů).⁵⁵ Odpovědi, které uvedlo nejvíce 6 a nejméně 2 respondenti byly: *starac*, *lisica/lija/lisac*, *knjiga* a *Ajnštajn*.

Druhá otázka zkoumala znalost komparátů *Turčin* a *Ciganin* v souvislosti s komparandem *lagati*. Ukázalo se, že komparátum *Ciganin*, které uvedli 3 respondenti, je známější než komparátum *Turčin*, které uvedl jen jeden z celkových 86 dotázaných (viz Příloha č. 3, tab. č. 2). Nadpoloviční většina (61 %) respondentů uvádí komparátum *pas/ker/džukela*. Další již o poznání méně početné odpovědi – *lopov*, *političar* a *lisica* – zapsali nejméně 4 a nejvíce 7 respondentů. V rámci odpovědí se objevila i tři antroponyma a to: *baron Minhauzen*, *Pinokio* a *Dinkić*. Prvními dvěma antroponymy jsou obecně známé literární postavy, kterým je tato vlastnost, tj. lhaní, přisuzována. Ve třetím případě se jedná o srbského politika Mladana Dinkiće, bývalého ministra financí a současného ministra pro ekonomiku a místní rozvoj, jemuž je tato vlastnost obecně připisována, jakož i ostatním politikům.

Třetí otázka se zaměřila na znalost přirovnání *ružan kao đavo*, které se ukázalo být poměrně známým, neboť jej jako odpověď uvedlo 7 z celkového počtu 89 dotázaných (viz Příloha č. 3, tab. č. 3). Jako nejznámější se ukázalo být komparátum *lopov*, které zaznamenalo 45 % respondentů. Mezi další početnější odpovědi se zařadila komparáta *pas/ker* (uvedlo 18 % respondentů), *grob/groblje* (11 % respondentů), *noć* (4 respondenti), *pacov* (4 respondenti) a *akrep* (2 respondenti).

Pomocí čtvrté otázky jsme se snažili zjistit, kolika respondentům se jako první v souvislosti s komparandem *psovati* vybaví komparátum *Turčin* či *Vlah s koca*. V případě komparáta *Turčin* to byli 2 z celkového počtu 87 respondentů (viz Příloha č. 3, tab. č. 4), což byla druhá nejčastější odpověď. Nejužívanějším se ukázalo být komparátum *kočijaš*, které uvedlo 96 % dotázaných. V případě komparáta *Vlah s koca* se asociační znalost nepotvrdila ani u jediného respondenta. Důvodem zřejmě bude fakt, že toto přirovnání již dávno není aktuální, jak jsme se mohli dozvědět z vyhodnocení hypotézy č. 3 (viz 5.1).

Pátá otázka zjišťovala znalost přirovnání *škrt kao Židov*, popř. ještě synonym

54 Původní počet odpovědí byl 87, z důvodu nepochopení zadání otázky jsme ovšem byli nuceni 4 odpovědi vyloučit.

55 Viz Příloha č. 3, tabulka č. 1

Jevrejin, Jevrej a Čivut pro komparátum *Židov*. Znalost se potvrdila u 24 % z celkových 71 odpovědí⁵⁶, čímž se tato odpověď zařadila na druhé místo hned za nejčastější komparátum *Piroćanac*, kterou uvedlo 35 % respondentů (viz Příloha č. 3, tab. č. 5). Další početnější odpovědi byla komparáta *Kir Janja, krtica, Škot* a *škrtica*, na které odpovědělo vždy nejvíce 7 a nejméně 2 respondenti.

Šestou otázkou jsme se snažili zjistit nejčastější asociace ke komparandu *žut*. Šlo nám především o přirovnání *žut kao cekin*, které uvedl alespoň jeden z 82 respondentů (viz Příloha č. 3, tab. č. 6). Nejčastější odpovědí, jak se dalo očekávat, se stalo komparátum *limun* s 29 % všech odpovědí. Další dvě nejpočetnější odpovědi byly *sunce* (17 % odpovědí) a *Kinez* (11 % odpovědí). Odpovědi na které odpověděli nejvíce 4 a nejméně 2 respondenti byly *maslačak, mesec, dukat, jaje, mrav, pile, vosak* a *zlato*.

Při rozboru odpovědí na sedmou otázku jsme zjistili, že zkoumané přirovnání *jak kao Kraljević Marko* nevedl ani jeden respondent z celkových 87 (viz Příloha č. 3, tab. č. 7). Třemi z nejčastějších odpovědí se stala zoonyma *bik* (35 % odpovědí), *vo* (18 % odpovědí) a *konj* (10 % odpovědí). K početnějším se ještě řadí komparáta *stena* (17% odpovědí) a *zemlja* (2 %). Mezi odpověďmi se objevilo i jedno antroponymum *mornar Popaj*, což je obecně známá postavička z kreslených filmů, pro níž je síla jednou z charakteristických vlastností.

U osmé otázky se asociční znalost zkoumaného přirovnání *glup kao Bosanac* nepodařila prokázat. Nejčastěji uváděnou odpovědí se stalo komparátum *noć*, které uvedlo 26 % respondentů, dále pak *točilo* (18 %), *točak* (12 %), *kurac* (9 %) a *konj* (6 %). Odpovědi, které uvedli nejvíce 4 a nejméně 2 respondenti byly: *magarac, ćurka, ćuskija, letva, noga* a *tikva* (viz Příloha č. 3, tab. č. 8).

Pomocí deváté otázky jsme zkoumali asociční znalost tří přirovnání, a to: *živeti kao Cigani, živeti kao [mali] beg [u Hercegovini]* a *živeti kao paša*, při čemž první přirovnání má spíše negativní význam a ostatní dvě jsou synonymy a mají pozitivní význam. Jako nejznámější se ukázalo být první přirovnání, které jako odpověď uvedli 3 respondenti z celkových 89 (viz Příloha č. 3, tab. č. 9). Přirovnání s komparátem *beg* uvedl jen jeden respondent a přirovnání s komparátem *paša* nevedl žádný z respondentů. Nejběžnějšími komparáty, které respondenti uváděli,

⁵⁶ Celkový počet odpovědí byl původně 72, jednu odpověď jsme však byli nuceni vyřadit.

jsou: *car* (uvedlo 27 % respondentů), *bubreg u loju* (23 % respondentů), *kralj* (16 % respondentů) a *pas* (8 % respondentů). Mezi početnější odpovědi patří ještě komparátum *lord* a *bog*, které uvedli vždy 3 respondenti.

Desátá otázka byla zaměřena na zjištění asociční znalosti přirovnání *crn kao Arap* a *crn kao Cigan*. U obou přirovnání se znalost potvrdila, avšak ne ve stejné míře. Komparátum *Cigan/Ciganin* uvedlo jako odpověď 8 a komparátum *Arap(in)* jen 4 z celkového počtu 88 respondentů (viz Příloha č. 3, tab. č. 10). Nejfrekventovanější odpovědí bylo komparátum *noć* (uvedlo 29 % respondentů), dále pak *ugalj* (16 % respondentů) a *zemlja* (7 % respondentů). Odpovědi, které uvedli nejméně 2 a nejvíce 4 respondenti byla komparáta *đavo*, *gavran*, *mrak*, *crnac*, *gar*, *katran* a *ugarak*.

5.3 Znalost a užívání přirovnání

Pokud se podíváme na všechna zkoumaná přirovnání najednou, zjistíme, že každý respondent zná průměrně 39,79 ze 106 výroků, což představuje 37,5 % všech zkoumaných přirovnání. Nejvíce respondentů zná přibližně 40 přirovnání. Při rozdělení přirovnání na intervaly po pěti zjistíme, že nejvíce (23) respondentů je zařazeno do intervalu 40-44 (viz Příloha č. 4, tab. č. 1). Lze ještě dodat, že jeden dotázaný znal nejméně 14 a nejvíce 85 z nabízených přirovnání. Můžeme se na věc podívat také z druhé strany a konstatovat, že jedno přirovnání zná průměrně 34,52 respondentů, což je 37,5 %.

Co se týče užívání přirovnání, jsou čísla podstatně nižší. Jeden respondent používá průměrně 12,65 výroků ze všech 106. Nejvíce respondentů (10) užívá 7 přirovnání. Počet respondentů náležících do kategorie 5-9 přirovnání je největší (26 osob).⁵⁷ Jeden dotázaný užíval nejméně 0 a nejvíce 37 z nabízených přirovnání. Opět můžeme konstatovat, že jedno přirovnání užívá průměrně 10,98 respondentů, což představuje 12 %.

Co se týče známosti a rozsahu užívání jednotlivých přirovnání, stanovili jsme si 12 nejznámějších přirovnání a stejný počet nejužívanějších. Dvanáct proto, že

⁵⁷ Viz Příloha č. 4, tab. č. 1

desáté, jedenácté a dvanácté nejznámější přirovnání znal stejný počet respondentů. Z tohoto důvodu nebylo vhodné stanovit hranici na deseti. V obou prvních dvanáctkách se objevují téměř tatáž přirovnání, i když v různém pořadí (viz Příloha č. 2, tab. č. 2). Čtyři přirovnání se ale objevují pouze v jednom pořadí, a to *crn kao Cigan* a *crn kao Arap* pouze mezi 12 nejznámějšími (nikoli nejužívanějšími) a výroky *koštati (stajati) kao svetoga Petra kajgana* a *stajati kao drvena Marija* naopak pouze mezi 12 nejužívanějšími. Je však nutno dodat, že všechna tato přirovnání se vyskytují mezi prvními 20 nejznámějšími i nejužívanějšími.

Ze 14 přirovnání, která se ukázala být nejznámější a nejužívanější, spadají 2 do první hypotézy, 8 do druhé a 4 do páté.

Počet přirovnání, která neuvedl žádný respondent jako používaná, je 27, což představuje celou čtvrtinu výroků (viz Příloha č. 4, tab. č. 3). Některá nepoužívaná přirovnání jsou kupodivu celkem známá – tři z nich zná dokonce minimálně čtvrtina respondentů. Jedná se o tyto výroky: *srediti koga kao Švabo Bosnu*, *zadužiti se kao Turska Carevina* a *kao srpski svatovi*. I zde je zajímavé podívat se na příslušnost přirovnání k jednotlivým hypotézám. Z 27 přirovnání, která nikdo neuvedl jako používaná, spadá 16 (tedy více než polovina) do třetí hypotézy, což je dalším důkazem pro potvrzení této hypotézy. Jedno přirovnání bylo zařazeno do první hypotézy, 6 do druhé, 3 do páté, 1 do sedmé a 2 zároveň do první a třetí.

5.4 Závislost rozsahu znalosti přirovnání na vnějších faktorech

Nakonec jsme se ještě rozhodli prozkoumat, zda míra znalosti či užívání přirovnání je ovlivněna některou z demografických, sociálních či kulturních charakteristik, které jsme zjišťovali v dotazníku. Tyto vztahy jsme ověřovali t testem či analýzou rozptylu, kde to bylo třeba.⁵⁸ Vzhledem k malému zastoupení některých kategorií u několika proměnných jsme v určitých případech provedli před testováním náležitě úpravy, aby výsledky nebyly zkresleny nízkým počtem respondentů

⁵⁸ U otázek, kde existovali jen dvě možnosti (např. žena/muž), jsme použili t test. U otázek s více možnostmi jsme byli nuceni použít analýzu rozptylu.

spadajících do určité kategorie (tyto úpravy jsou patrné z následujících komentářů, proto se o nich dále nerozepisujeme).

Závislost se nepodařilo prokázat u věku, místa bydliště (současného i do 15 let), charakteru sídla (venkov/město), oboru studia a frekvence čtení beletrie. Oproti tomu jsme zjistili následující skutečnosti:

- 1) ženy znají i používají statisticky významně více přirovnání než muži – průměrný počet přirovnání, která jsou známá jedné ženě, je 41,54 přirovnání, jeden muž zná průměrně 34,57 výroků, u používání je to 13,84 pro ženy a 9,09 pro muže;
- 2) respondenti, kteří chodí alespoň jednou ročně na bohoslužbu⁵⁹, znají i používají statisticky významně více přirovnání než ti, kteří bohoslužby nenavštěvují nikdy – jeden praktikující křesťan průměrně zná 45,14 a používá 15,54 přirovnání, na rozdíl od něj respondent nespádající do této kategorie zná průměrně 36,51 a používá 10,88 přirovnání;
- 3) podobně jako v předchozím případě je tomu i u čtení bible – respondenti, kteří alespoň někdy bibli čtou, znají i používají statisticky významně více (průměrně 46,14 znají a 16,61 používají) přirovnání než ti, kteří bibli nečtou nikdy (ti znají průměrně 35,71 a používají 10,11 přirovnání).

U čtení odborné literatury a periodik se neprokázal rozdíl v případě znalosti, v případě užívání však ano. Můžeme tedy konstatovat, že respondenti, kteří často čtou odbornou literaturu či periodika, používají statisticky významně více přirovnání než ti, kteří dané tiskoviny čtou méně často či nečtou vůbec. Častý čtenář odborné literatury užívá průměrně 14,31 přirovnání, respondenti, kteří čtou odbornou literaturu méně často, jich užívají průměrně 9,39. U čtenářů periodik je to 14,47 přirovnání pro časté a 10,91 pro občasné čtenáře.

⁵⁹ Pro zjednodušení budeme tuto skupinu dále nazývat praktikujícími křesťany.

6 SRBSKO-ČESKÝ SLOVNÍČEK PŘIROVNÁNÍ POUŽITÝCH V DOTAZNÍKU

Tento slovníček zpracovává 104⁶⁰ přirovnání použitých v dotazníku. Hesla jsou uvozená komparátem (substantivem nacházejícím se napravo od přirovnávací spojky) a řazena podle abecedního pořádku charakteristického pro cyrilici. V případě, že je komparátem slovo, které není všeobecně známé, je komparátum opatřeno vysvětlivkou. Objasnění významů komparátů jsme čerpali převážně ze slovníku srbského jazyka Matice srbské⁶¹ (pokud je vysvětlivka odjinud, je tak uvedeno). Za každým heslem je uvedeno písmeno, které podává informaci o tom, odkud bylo heslo extrahováno. Zdroje jsou následující: A – Matešić 1982, B – Fink-Arsovski 2010, C – Караџић 1987, D – Menac-Mihalić 2003-2004, E – Imami 2007, F – Андрић 1976, G – Оташевић 2006, H – Миленковић 2006, I – Srbocharvátsko-český slovník 1982 a J – jiný zdroj. Každé srbské, popř. chorvatské, přirovnání je opatřeno vysvětlením významu a náležitým českým ekvivalentem. Tam, kde nebylo možné dohledat vyhovující české přirovnání, jsme doplnili neslovesný či slovesný frazém. České protějšky byly převážně vybrány ze svazků *Přirovnání*, *Výrazy neslovesné* a *Výrazy slovesné* SČFI⁶².

АЛИЈА

радити као Алија Сиротановић (B)
pracovat velmi usilovně
č. *pracovat jako Stachanov*⁶³

АЛВА

ићи (продавати се) **као алва** (A)
jít rychle na odbyt, velmi dobře/lehce se prodávat
č. *jde to jako na dračku*

60 Ke dvěma přirovnáním, a to *navaliti kao Muhamed u raj* a *skinuti se kao čifuti u avru*, se nám nepodařilo nalézt vhodný český protějšek. Proto jsme je ze slovníčku vyloučili.

61 *Речник српскога језика*. Матица српска: Нови Сад, 2007.

62 Pokud je český protějšek odjinud, je tak uvedeno.

63 Z ústního zdroje převzala K. A.

АМИН

најзадњи као и амин у оченашу (С)

být někde jen formálně zařazený, být bezvýznamný, přebytečný

č. *být někde jen do počtu*

АРАП

црн као Арап (В)

být hodně opálený

č. *být (černý, opálený) jako ašant*

být jako černoš

БЕГ

живети/осећати се/осетити се као [мали] бег [у Херцеговини] (А)

velmi dobře si žít, žít v blahobytu

č. *mít se/žít si jako pán/kníže(pán)/hrabě*

БИБЛИЈА

стар (матор) као библија (А)

být velmi starý

č. *být (starý) jako Metuzalém*

БОГ

као бог и шеширџија (А)

dvě rozdílné věci, které není možné porovnat

č. *je to jako nebe a dudy*

молити кога као Бога (А)

zoufale někoho prosit

č. *prosít někoho na kolenou*

стајати као дрвени бог (А)

stát strnule

č. *stát/být jako socha*

stát/sedět jako přibitý/přikovaný

живети/уживати као мали бог (А)

žít bezstarostným životem v blahobytu

č. *mít se jako bůh*

гледати [у] кога као [у] Бога (G)

dívat se na někoho s údivem

č. *dívat se na někoho jako na (pána)boha*

ко Бог (G)
něco je zcela jisté
č. *jako že je bůh nade mnou*

БОЖИЋ

као Божић и Бадњи дан (A)
jsou vždy spolu/nerozluční
č. *jsou jako (siamská) dvojčata*

БОЗА

(= slovo turec. Původu, druh hustého nakyslého nápoje vyrobeného z vykvašené kukuřičné nebo prosné mouky)

бити бистар као боза (A)
být hloupý, bez důvtipu
č. *(bejt) blbej jako bedna kytu*

БОСАНАЦ

глуп као Босанац (B)
být hloupý, vypadat prostoduše
č. *být/tvářit se jako hloupý Honza*
být jako tameluk

као Босанац [бити, изгледати] (B)
viz глуп као Босанац

БОСНА

сигуран као Босна (B)
zcela jistý/zaručený
č. *být na beton*

БУЛА

(= z turečtiny; muslimská žena v tradičním orientálním oděvu)

као була у јагоде (A)
dělat něco nepřipraven/bez předchozí přípravy
č. *na slepo/na blind*

вреди као були гаће (A)
být bezcenný/bez užitku
č. *nestát za zlámanou grešli*

ВЛАХ

(= 1. a) obyvatel rumunského kraje Valašska, ten, kdo je původem z Valašska; b) příslušník rumunské národnostní menšiny v severovýchodním Srbsku, která hovoří zvláštním dialektem starorumunského jazyka; obecně člověk rumunské národnosti. 2. pohrdavé pojmenování pro člověka jiného náboženského vyznání nebo pro člověka pocházejícího z jiného kraje: a) příslušník pravoslavné církve, obvykle Srb (pro katolíky a muslimy v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině, respektive na teritoriu bývalého Rakousko-Uherska); b) křesťan (pro muslimy v Bosně a Hercegovině.)

измесити (смотати) кога као Влах питу (А)

zmlátit někoho

č. *zbít někoho jako psa*

псовати као Влах с коца (С)

silně, hojně a divoce nadávat

č. *klít jako pohan*

ГОБЛЕН

ко гоблен (F)

nezajímavý, nudný

č. *stát za psí štěk*

ГРЕХ

ружан као смртни грех/седам смртних грехова (В)

být velmi ošklivý/odporný kvůli své ošklivosti

č. *být černý jako hřích*

ГРК

бунити се (дерати се и сл.) као Грк у хапсу (В)

divoce křičet

č. *křičí/řve/vyvádí jako by ho na nože brali*

јести говна као Грк хајвар (С)

č. *mít nevytáchanou hubu*

nevidět si do huby/úst

нудити се као Грци у ариште (С)

snažit se něčemu vyhnout

č. *dělat kličky*

ГРОБЉЕ

проћи/пролазити као крај (поред, покрај) турског (чифутског) гробља (А)

projít kolem bez pozdravení/bez jakéhokoli projevu pozornosti/zcela bez zájmu

č. *dělá jako když nevidí/neslyší*

ГРЧКА

дужан као Грчка (B)
mít mnoho dluhů, být velmi zadlužený
č. *být/vězet po krk v dluzích*

надрљати као Грчка (B)
dopadnout velmi špatně
č. *dopadnout/pochodit jako sedláci u Chlumce*

ДИНАР

пасти као динар (B)
náhle a snadno spadnout
č. *spadnout jako hnilička*

ДЕВИЦА

чист као блажена девица Марија (D)
nevinný, poctivý, čestný
č. *tvářit se/být jako panenka Maria*

ДОДОЛА

(= 1. lidový zvyk u některých národů jihovýchodní Evropy, kdy v období sucha jdou účastníci, obvykle dívky ověčené květy a zelení, od domu k domu, cákají po sobě vodou a zpívají náležité písně, kterými boha prosí o déšť; 2. dívka nebo chlapec, který se tohoto obřadu účastní)

мокар као додола (B)
být mokrý skrz naskrz
č. *mokrý jako hastrman*

обучена као додола (I)
č. *vypadat/chodit/být jako maškara*
chodit jako šusparáda

ДРИНА

крив ко Дрина (B)
být velmi křivý
č. *křivý jako turecká šavle*

ЂАВО

бежати од кога/чега као ђаво од крста (A)
usilovně se vyhýbat každému setkání s někým/něčím
č. *vyhýbat se někomu/něčemu jako čert kříži*

патити (мучити се) као ђаво у плиткој води (A)
špatně/těžce žít; mít mnoho starostí
č. *mít se jako nahý v trní*

расте као да га ђаволи за уши вуку (А)

růst neobyčejně rychle

č. *roste jako z vody*

ружан као ђаво (А)

být velmi ošklivý

č. *být ošklivý/šeredný/škaredý jako čert*

седети (врпољити се) као ђаво на цомби (А)

být velmi nervózní/netrpělivý/neklidný; být/sedět v nejistotě a rozpacích, přitom sebou vrtět

č. *být/sedět jako na jehlách/špendlíkách/břitvách*

ЖИДОВ

мрмљати као стари Жидов (В)

projevovat svou rozmrzelost bručivými, mručivými zvuky

č. *bručet jako staré varhany*

шкрт као Жидов (В)

být velmi lakomý

č. *lakomý jako čert*

ЗАБАВНИК

ко забавник (F)

potetovaný; pestrý/barevný

č. *(být) strakatý jako papoušek*

(být) jako plakát

ИЛИЈА

(= po svatém Nikolovi nejuctívanější světec Srbské pravoslavné církve; když Srbové přecházeli na křesťanskou víru přenesli mnohé vlastnosti starého slovanského boha Peruna na tohoto světce; sv. Ilija vládne bleskům a hromům a vždycky se vozí po nebi v ohnivém kočáru, do nějž jsou zapřáhnuti čtyři koně, kterým z nozder šlehají plameny.⁶⁴)

као свети Илија [галамити, грмети, летети, возити се итд.] (В)

dělat něco hlasitě, silně a rychle

č. *dělá rámus, že by to probudilo i mrtvého/hluchého*

обући се као о светом Илији (В)

obléknout se/oblékat se velmi lehce

č. *chodit jako v létě*

64 <http://www.novine.ca/slave/svetiilija.html>

ИСУС

праведан као Исус (D)

zcela spravedlivý

č. *měřit (každému/někomu) stejným loktem/stejným metrem/stejnou měrou*

разапет је као Исус (D)

hodně se trápí, je mu těžko

č. *být jako na skřipci*

(на)мучити се као Исус (H)

prožívat velké muka, velmi mnoho vytrpět

č. *zkusit/zkoušet jako kůň*

ЈЕМИН

(= správce sultánova majetku⁶⁵)

замислити се као јемин о Марту (C)

být hluboce zamyšlený

č. *být jako duchem nepřítomný*

ЈОБ

стајати (укипити се) као свети Јоб (D)

stát nehybně

č. *stát/být jako socha*

сиромашан као Јоб (B)

být velmi chudý, nevlastnit vůbec nic

č. *(být) chudý jako (kostelní) myš*

стрпљиб као Јоб (D)

vše trpělivě snášet a nepolevovat

č. *být trpělivý jako Job*

КРАЉЕВИЋ

јак као Краљевић Марко (A)

být neobyčejně silný, mít obrovskou sílu

č. *(být) silný/mít sílu jako Herkules*

(být) silný jako Bivoj

ко Краљевић Марко и пинг-понг (E)

viz као бог и шешерџија

бити/изгледати као Марко Краљевић (D)

být urostlý, statný, velký a silný

č. *(být) silný jako Bivoj*

65 Srbocharvátsko český slovník 1982: 241

(být) silný/mít sílu jako Herkules

ЛАЗАР

лежати као Лазар (A)

být bezmocný, ubohý, opuštěný; bezvládně ležet

č. *být/ležet jako lazar*

ЛАЦМАН

(= Ital, Němec, méně často příslušník nějakého jiného západoevropského národa)

то ти се зна као Лацману Божић (C)

nevědět o něčem vůbec nic

č. *netít o něčem ani páru/šajn/ánung*

МАРИЈА

држати се (стајати) као дрвена Марија (A)

chovat se upjatě, nepřirozeně

č. *tvářit se/být jako panenka Maria*

МЛАДА

држати се као нова (влашка, сељачка, сеоска) млада (A)

chovat se rozpačitě, stydlivě, nesměle

č. *upejpat se/být upejpravy jako nevěsta*

být (stydlivý, ostýchavý, plachý)/upejpat se jako panenka/panna

чудити се као влашка млада (A)

velmi se divit; být velmi překvapený

č. *být jako Alenka v říši divů*

МУЈО

бити [глуп] [као] [прави] Мујо [из Добоја] (D)

být hloupý, vypadat prostoduše

č. *být/tvářit se jako hloupý Honza*

НАСРЕДИН

као Насредин хоца (C)

dělat něco naopak

č. *sedlat koně od ocasu*

zapřahat koně za vůz/vůz před koně

НАСТА

уредити као Наста ташке (С)
udělat něco nedbale, špatně
č. *udělat něco (jen tak) halabala*

НЕМАЦ

ко мали Немац (Е)
být nesnesitelný
č. *být k nesnesení/nevýdržení/nevystání/uzoufání/zbláznění/zešilení/zoufání*

убити ко Немца (Е)
snadno, lehce někoho zabít
č. *přetrhnout/roztrhnout někoho jako hada/herynka/slanečka/žábu*

убити се ко Немац (Е)
být namol opilý
č. *(bejt) vožralej/napařenej/zlitej jako Dán*

ОЧЕНАШ

(лако, једноставно) **као оченаш (А)**
je to zcela jasné, jednoduché, prosté
č. *jasný/jednoduchý/lehký jako facka/pár facek*

знати (говорити) што као оченаш (А)
znát/říkat něco z paměti, skvěle něco znát
č. *umět/znát/odříkávat něco jako otčenáš*

ПАРА

знати (познавати) кога као стару (своју) пару (А)
znát někoho velmi dobře/dokonale po všech stránkách
č. *znát někoho/něco jako své boty*

ПАСУЉ

ићи (пристајати) као пасуљ на Божић (А)
vůbec se k sobě nehodit
č. *je to jako pěst na oko*

ПАША

живети као паша (А)
žít bezstarostně, v blahobytu
č. *žít si/mít se jako paša*

ПЕТАР

коштати (стајати) као светога Петра кајгана (А)

být velmi drahý

č. *za masné/nekřesťanské/těžké peníze*

натући кога као светог Петра кајгану (В)

namlátit někomu

č. *zbít někoho jako psa*

ПОП

ићи глатко кому као попу код олтара (А)

jde to lehce, bez problémů

č. *jde to jako po másle/mýdle*

РАЛО

реве на страну као Марково рало (С)

dělat něco svým způsobem

č. *dělat něco po svém/ podle svého*

РЕД

све у реду као у Бечу (В)

být v pořádku

č. *být v (nejlepším) pořádku*

bejt v rychtyku

САРМА

скочиле му очи као кафанске сарме (F)

upřeně se na někoho/něco dívat

č. *(kouká) div si oči nevykouká*

СВАТОВИ

као српски сватови (С)

chovat se nevychovaně, dělat hluk a nepořádek

č. *chovat se někde jako na pastvě*

chovat se jako stádo dobytka

СВЕТАЦ

осушити се као цигански светац [у оцаку] (С)

být velmi vysušený

č. *být vysušený jako treska*

být scvrklý jako křížala

СЕЛАМ

око тога има много запрдица као око турскога селама (C)

být ošidný, komplikovaný, složitý

č. [být] *čertovo kopýtko*

СОЛОМОН

мудар/паметан као Соломон (B)

být velmi chytrý, moudrý

č. (*být*) *moudrý jako Šalamoun*

СОЧИВО

наметати се као сочиво на Божић (C)

být vlezlý, dotěrný

č. *vtírat se jako francovka*

ТАЊИР

као Ердељски тањир (C)

přetvařovat se, mít dvě tváře

č. *být (jako) vlk v rouše beránčím*

ТУДЕШАК

(= Němec⁶⁶)

пити као Тудешак (C)

být zvyklý hodně pít

č. *pít jako Dán*

ТУРЧИН

лагати као Турчин (A)

hodně lhát, nemluvit pravdu

č. *kecat jako Palackej*

навадити се као Турчин на крметину (C)

nemít v něčem zálibu nebo sklon k něčemu

č. *být na hony vzdálen něčemu*

být na hony vzdálen od něčeho

нудити као Турчин вером (C)

neodbytně někomu něco nabízet

č. *cpát (někomu něco) horem dolem*

пити као Турчин (B)

viz пити као Тудешак

66 МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ 2008: 157 (SKOK 1973: 518-519)

псовати као Турчин (B)
velmi často divoce/prudce nadávat
č. *klít jako pohan*

пушити као Турчин (A)
kouřit vášnivě a ve velkém množství
č. *kouřit/hulit jako cikán*

ФАТА

смазати (крпити) као Фата питу (C)
sníst něco rychle a s velkým apetitem
č. *jí, až se mu dělají boule za ušima*

ЦАР

прокопсати као турски цар на Сенти (1697. године) (C)
být zcela poražen, dopadnout velmi špatně
č. *dopadnout/pochodit jako sedláci u Chlumce*

ЦАРЕВИНА

задужити се као Турска Царевина (A)
viz дужан као Грчка

ЦЕКИН

(= benátský dukát; obecně zlaták různé hodnoty)

жут као цекин (A)
mít výrazně žlutou barvu
č. *být žlutý jako šafrán*

ЦИГАН

црн као Циган (B)
mít tmavé/černé vlasy a oči, mít snědý nebo opálený obličej
č. *být (černý, snědý)/vypadat jako cikán/cikánka*

мењати нешто као Циган коња (B)
velmi často něco měnit
č. *měnit/střídat něco jako ponožky/košile⁶⁷*

живети као Цигани (J)
žít ve velkém nepořádku
č. *je/vypadá to (tu) jako u cikánů*

⁶⁷ Z ústního zdroje převzala K. A.

ЦИГАНИН

лагати као Циганин (B)
hodně lhát, lhát skoro v každé situaci
č. *lhát jako Cikán*

ЦИГАНКА

као Циганка [бити, изгледати] (B)
mít tmavé/černé vlasy a oči, mít snědý nebo opálený obličej
č. *být (černý, snědý)/vypadat jako cikán/cikánka*

ЦРКВА

чисто као у цркви (A)
být velmi čistý, uklizený
č. *být (čistý) jako klíčka*

тишина (тихо) као у цркви (A)
velmi/zcela ticho
č. *ticho jako v kostele*

ЦРНОГОРАЦ

лењ као Црногорац (B)
být až provokativně líný, nic nedělat
č. *být líný jako vepř*
být líný jako veš/štěnice

ЧИФУТ(ИН) (= Žid)

избуљити очи као сарајевски чифутин (C)
divít se, dívat se užasle/vytřeštěně
č. *kouká až mu oči lezou z důlku*

ШВАБО

натезати се као Швабо с гаћама (A)
neumět něco dělat
č. *být s něčím na štíru*

средити некога као Швабо Босну (B)
umravnit někoho
č. *postavit někoho do latě*

као Швабо тра-ла-ла [понављати, говорити и сл.] (B)
říkat/opakovat stále to samé dokola
č. *zpívat (pořád/stále) stejnou písničku*

ZÁVĚR

Znalost a používání srbských frazémů u rodilých mluvčí mezi 18. a 30. rokem věku pomalu upadá, jak je vidno z námi provedeného průzkumu. Dovoluji si tvrdit, že stejně je tomu i v případě českých rodilých mluvčí v téže věkové skupině, ač se náš průzkum na české mluvčí nezaměřoval. Tato alternativa by jistě byla také zajímavá. Pokud bychom průzkum prováděli u generace prarodičů našich respondentů, dalo by se předpokládat, že míra znalosti a používání zkoumaných srbských frazeologických přirovnání by byla mnohem větší. Je však přirozené, že výrazové prostředky starší generace nemusí být již aktuální pro tu mladou. Mimo to vznikají nové frazémy, které jsou aktuální jen pro tuto generaci, např. *lagati kao Dinkić* – přirovnání, které použil jeden z respondentů v testu asociační znalosti přirovnání.

V průzkumu se potvrdilo, že existuje určitá závislost mezi pohlavím a znalostí a mírou používání frazémů. Ženy znají a používají významně více zkoumaných přirovnání než muži. Závislost se prokázala i ve vztahu k návštěvování bohoslužeb a čtení bible. U čtení odborné literatury a periodik se prokázala závislost v případě míry užívání přirovnání. Všechny tyto závislosti mohou být zkresleny statisticky nereprezentativním vzorkem respondentů, ale i přesto mohou naznačovat určité zákonitosti, které by bylo možné využít pro další bádání.

Podářilo se nám také na základě námi stanovených a posléze vyhodnocených hypotéz prokázat, že se přirovnání zaznamenaná Vukem Stefanovićem Karadžićem, aktuální v 19. století, v současnosti již nepoužívají. Prokázala se také domněnka Dragany Mršević-Radović, že v národním povědomí není Turkům připisována vlastnost lhaní, tudíž nejsou respondenti zvyklí přirovnání *lagati kao Turčin* používat. Rovněž se nám potvrdila hypotéza, že pro věkovou skupinu našich respondentů není přirovnání *raditi kao Alija Sirotanović* již aktuální. V poslední hypotéze, která se nám potvrdila, jsme se opírali o předpoklad, že slovníky žargonu nejsou adekvátním zdrojem při zkoumání znalosti a frekvence používání frazémů. Výroky zahrnuté do těchto příruček nejsou všeobecně známé a rozšířené, a tudíž nejsou pro takovýto průzkum vhodné. Nepodařilo se nám prokázat, že přirovnání s komponentou *Turčin* či *turski* by byla známější v centrálním Srbsku než ve Vojvodině. Dále se nám nepotvrdil předpoklad, že většina respondentů bude znát

vybraná přirovnání spojená s křesťanstvím, a předpoklad všeobecné znalosti přirovnání spojených s areálem a národy i místy v bezprostřední blízkosti.

Námi provedený průzkum je jen malým dílem toho, co by bylo potřeba učinit, aby se srbská frazeologie aktualizovala. Bylo by potřeba provést terénní sběr nejnovějších frazémů a dále ověřit míru jejich znalosti mezi rodilými mluvčími. A poté samozřejmě vydat frazeologický slovník zahrnující co největší možné množství frazémů aktuálních pro současnou společnost. Nedá se říci, že by frazeologické příručky nevycházely, většinou se však jedná o příručky nevelkého rozsahu. Z tohoto důvodu se k různým bádáním musí používat obsáhlejší příručky staršího data zpracovávající srbochorvatské frazémy, z nichž není patrné, zda jde o frazém běžnější v srbském nebo chorvatském prostředí. Nebylo by tudíž bezvýznamné pro příště ve frazeologických slovnících označovat místo sběru. V mnohém by to usnadnilo práci badatelům, kteří ve své práci z té či oné příručky vycházejí.

POUŽITÁ LITERATURA

АНДРИЋ, Драгослав (1976). *Рећник жаргона: Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*. Београд: Београдско издавачко графички завод.

BITTNEROVÁ, Dana, SCHINDLER, Franz (1997). *Česká přísloví: Soudobý stav konce 20. století*. Praha: Karolinum. 315 s. ISBN 80-7184-440-3

ČERMÁK, František (1983). Česká přirovnání. In: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. Praha: Academia. s. 463-462.

ČERMÁK, František (2007). *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha: Karolinum. 718 s. ISBN 978-80-246-1371-0

FINK-ARSOVSKI, Željka, KOVAČEVIĆ, Barbara, HRNJAK, Anita (2010). *Bibliografija hrvatske frazeologije i popis frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima*. Zagreb: Knjižica.

FINK-ARSOVSKI, Željka (2002). *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: Filozofski fakultet. 128 s. ISBN 953-175-160-3

IMAMI, Petrit (2007). *Beogradski frajerski rečnik*. III dopunjeno izdanje. Beograd: NNK Internacional. 598 s. ISBN 978-86-83635-64-1

КАШИЋ, Јован (1987). Вукове пословице као грађа за језичка испитивања. In: *Трагом Вукове речи: чланци и расправе*. Нови Сад: Матица српска.

КАРАЏИЋ, Вук Стефановић (1836). *Народне српске пословице и друге различне, као оне у обичај узете ријечи*. Цетиње.

КАРАЏИЋ, Вук Стефановић (1987). *Српске народне пословице*. Београд: Просвета. 391 с.

MATEŠIĆ, Josip (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga. 808 s.

MENAC, Antica (2007). *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra. 270 s. ISBN 978-953-7421-01-4

МИЛЕНКОВИЋ, Тања (2006). *Идиоми у српском језику*. Алексинац: Атеље 63. 267 с. ISBN 86-84297-11-3

МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, Драгана (1987). *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет. 163 с.

МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, Драгана (2008). *Фразеологија и национална култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије. 248 с. ISBN 978-86-84885-28-1

МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, Драгана (2007). Појам лажи у српској фразеологији. In: *Frazeologija a językowe obrazy świata przelomu wieków*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego: Opole, 2007. s. 237-242.

ОТАШЕВИЋ, Ђорђе (2007). *Мали српски фразеолошки речник*. Београд: Алма. 788 с. ISBN 978-86-84023-91-1

Речник српскога језика. Ноби Сад: Матица српска, 2007. 1561 с. ISBN 978-86-7946-004-2.

SKOK, Petar (1973). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. knj. 3. poni-ž. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. 703 s.

Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přírovnání. Praha: Academia, 1983. 492 s.

Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné. Praha: Academia, 1988.
511 s.

Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné A-P. Praha: Academia, 1994.
757 s. ISBN 80-200-0347-9

Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné R-Ž. Praha: Academia, 1994.
634 s. ISBN 80-200-0428-9

Srbocharvátsko český slovník (1982). Praha: Academia.

TAFRA, Blanka (2005). *Frazeološki izazovi*. In: *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, br. 52, 2. s. 48-61.

Elektronické zdroje:

Altmanová, K. *Znanje i frekventnost korišćenja frazeoloških poređenja (výsledky průzkumu)*, 2011. Dostupné online na <http://znanje-i-frekventnos-2.vyplnto.cz>.

<http://www.novine.ca/slave/svetiilija.html>